

Iz lirike Kazimirja Radiča.

Zadnja zdravica.

Prijatelji, zakaj molčite?
O pijte, ne pokušajte!
Ne glejte v blede lice moje,
če kašljam, ne poslušajte!

Če moti zvon vas iz daljave,
pa okna naj zapre dekle!
Ne bojte se, saj ne zvonijo
nikomur, dokler ne umre.

O pojte, vriskajte, naj z vami
poveslim se zadnjikrat!
Tovariši mladosti moje,
kako pri vas ostal bi rad!

O pijmo urno, pijmo urno,
mladost in solnce nam žari,
ah, in mladost, mladost tak burno
kam pač hiti, kam pač beži?

Samo, samo, kedar veselo
razlegala čez grob se moj
bo v noč pokojno pesem vaša,
kaj bo takrat z menoj, z menoj?

Oziram se z okna v mračni večer.

Oziram se z okna v mračni večer,
nebo je oblačno, zvezde nikjer;
le včasih nemirno drevje vzdihla
in veter potegne od gorâ.

Dveh zvončkov tožeči »cin-cin, cin-cin«
pripluje zdaj in pa zdaj iz daljin;
glas v zraku umira, onemi,
nakrat bridkeje spet zaječi.

Umrl je nekdo . . . in rešen vseh muk . . .
 Pristopijo ded: »Da, da, čuj, vnuk,
 kedar iz dalje zvonovi pojo,
 pomeni, da drugo vreme bo!«

Narodna pravljica.

Brez cvetja, brez napisa dviga
 med grobi se samotni grob,
 nihče ne ve, nihče ne vpraša,
 čigav in kdaj je bil pokop.

Tam doli pred oltarjem stranskim
 klečala deva je vselej, —
 ne božji materi — veljale
 so pesmi moje vse le njej.

Nikdo ne sliši in ne vidi,
 ko vsako noč o polnoči
 se grob odpre in glas mrtvaški
 iz njega toži, govori:

Umreti mlad in lep sem moral,
 ko na spomlad uvene cvet,
 a greha izpovedal nisem
 se tajnega nikdar popred.

»Bil vaški sem ubog učitelj
 in v farni cerkvi organist,
 z občutki in lepo sem orgljal,
 moj glas je bil mehak in čist.

S seboj sem v mladi grob ga nesel,
 ljubezen svojo grešno ž njim;
 zaspati mirno v njem ne morem,
 dokler odveze ne dobim.

V pobožnosti kopnela vroči
 vsekdar je zbrana množica,
 Kedar sem ji zapel ganljivo:
 »Marija, rajska rožica!«

Sto let že brez miru opravljam
 izpoved javno vsako noč;
 poslušajo le grobi nemi,
 odveze ni dobiti moč.

O božji materi najrajši
 sem pesmi svoje pel sladké,
 a moje srce, grešno srce,
 imelo misli je drugje.

Ah, greha težkega rešiti,
 duhovnik me le tisti sme,
 ki mu nikoli občutilo
 ljubezni ženske ni srce!«

Povrnitev.

Ijubica, kaj si se stresla tako?
 Zvezda se je utrnila samo.
 Deva neusmiljena, kvišku poglej,
 jasno žaré se nebesa ko prej!

V dušo, v moj mladi, moj blaženi san
 pal je le jeden pogled hladan,
 zrušilo se je svetlo nebo,
 dušo zagreblo mi v mrtvo temó.

*

Kako prijazno tamkaj gori, visoka okna se blešče, mladeničev in deklic zbori v to nemo, težko noč zvene.	»Tovariši vi moji mladi, o sreči pojete lahko: levica ljubico vam gladi, v desnici čašico polnó!
---	---

A jaz? Ne bojte se! V sredino
 ne pridem vašo mračni gost;
 odhajam v nočno sam temino,
 samotna z mano gre mladost.

*

Čez mnogo let me iz tujine
 nemirno gnalo je srce;
 o polnoči dospel v nevihti
 jaz na domače sem gore.

Oblaki nad menoj visijo,
 okrog viharna tuli noč;
 moj prihod grom pozdravlja, blisek
 mi kaže pot do rojstnih koč.

Z neba užigajo se bliski,
 spet zrem pred sabo rojstni kraj,
 domače griče in doline, —
 oh, vse tako še ko nekdam!

Še zdaj tam doli stolpi črni
 zro temno mi v naš lepi svet?
 V verigah težkih duh slovenski
 vzdihuje tam še ko popred?

Še zdaj ko v ječah v nizkih kočah
 moj narod trudne spi noči,
 in rano ga na tlako tuji
 gospod iz sladkih sanj podi? —

Ugasni, blisk, oh, ne odkrivaj
mi stare bede, starih ran,
zakrivaј večna noč te kraje,
ta rod zatiran in teptan!

Nebo, nebo, le za trenotek
posodi mi rohneči grom,
da zaječi mi duša jadona,
ko gledam svoj nesrečni dom!

Oh, kje je narod, ki Evropo
junak je branil krvaveč,
ko sodnji dan oznanjal svetu
je turški ogenj, turški meč?

Oh, kje je narod, kje je narod,
ki šel navdušeno je v boj,
ko za duha svobodo dvignil
je Primož Trubar prapor svoj?

*

Ichak hitim po cesti beli — O tja hitim, veliko mesto,
kako iz duše vrisnil ne bi na robu gozda, kraj potočka
v ravan zeleno, ko se, mesto, postavim hišico si belo,
oziram zadnjokrat po tebi? tam blizu mati so in očka.

Stoletni gozd tam za gorami Iz srede deklic si domačih
šušti o miru in svobodi; izberem pridkano ženico,
kak prišumi z goré veselo po trudu dne skrbi mi s čela
potoček srebropeni todi! obriše z ljubljeno ročico.

Otožno, tiho, nemo vije Ljubeča mati nadobudne
črez nedozirno se ravnino, bo kodrolasčke mi učila;
oh, težko* je slóvo od vrtov z ljubečimi rokami v hiši
cvetočih, težka pot v tujino. bo zlatolasčke mi gojila.

Kako lepo bom živel v miru
tam sredi ljubljene družine,
samo Bogu, ljudem trpečim,
da jim olajšam bolečine . . .

Srebrni križec.

Italijanski spisal A. Fogazzaro; z dovoljenjem avtorjevih prevela

Márica Bartol.

rofica, evo kave,« je dejala sobarica. Grofica ni odgovorila. Vetrnice so bile sicer zaprte, vendar se je videl na belih blazinah graciozni, nagnjeni obrazek mlade speče gospe.

Sobarica, stoječ s kavno pripravo poleg postelje, je ponovila glasneje:

»Kava, grofica.«

Grofica se je obrnila vznak, vzdahnila z zaprtimi očmi in zazehala.

»Odpri nekoliko.«

Sobarica je stopila k oknu, ne da bi odložila podnos s kavo, ter odpirajoč zvrnila prazno skledico na krožnik.

»Tihoma!« je dejala grofica priglúšeno, a jezno.

»Kaj delaš danes? Kje imaš glavo? Glej, da si zbudila otroka.«

Res, malček se je zbudil ter pričel jokati v svoji posteljici

Gospa je privzdignila glavo z blazine in dejala strogo proti posteljici: »Tihol!«

Otrok je utihnil takoj ter še samo stokal v kratkih, boleasnih glaskih.

»No, to kavo!« je dejala gospa.

»Si li bila pri grofu? Drži mirno! Kaj ti je?«

Kaj je res bilo sobarici? Skledica, krožnik, sladkornica, vlijalnica, podnos, vse je šepetalo nekaj sumljivega v onem tresenju. Grofica je privzdignila oči.

»Kaj je?« je vprašala, položivši skledico. Ako je bil sobaričin obraz izpremenjen, gospodinjin tudi ni bil manj razburjen od straha in od negotovosti.

»Nič,« je odgovorila tresoč se ženska. Grofica jo je zgrabila za roko z vso močjo. »Govori,« je dejala.

Med tem se je pokazal lep otroški obrazek na robu posteljnjaka.

»En slučaj, gospa,« je odgovorila sobarica skoraj jokajoč. »En slučaj kolere.«

Grofica, vsa bleda, se je instinktivno obrnila ter videla svojega sinčka, ki je poslušal. Skočila je s postelje, zaukazala sobarici molčati, mignila ji, naj vstopi v bližnjo sobo ter sama hitela k posteljici.

Malček je zopet začel jokati, toda ona ga je poljubljala, božala, šalila se in se smejala z njim, da je premagala vse njegove solze. Potem si je hitro oblekla spalno obleko in šla za sobarico, zaprši za seboj vrata.

»O Bog, o Bog!« je dejala, težko sopeč in tresoč se, v tem ko je jela sobarica jokati.

»Tiho, za Boga! Gorje ti, če prestrašiš otroka! Kje je ta slučaj?«

»Pri nas, gospa! Oskrbnikova Roza« — je odgovorila ta. »Zbolela je o polnoči.«

»Oh, moj Bog! In sedaj?«

»Mrtva! Umrta pred pol ure.«

Otrok je vpil, kličeč svojo mater.

»Pojdi,« je dejala grofica, »igraj se z njim, daj, da bo vesel, stori vse, kar hoče. Molči, dragec,« je zakričala v sobo. »Pridem takoj!« Stekla je k svojemu možu.

Grofica se je slepo in blazno bala kolere. Samo njena ljubezen za otroka je bila še bolj slepa in blazna. Pri prvih slučajih bolezni je zbežala s svojim možem iz mesta v svojo vilo, na prekrasno posestvo, katero mu je prinesla za doto, nadejajoč se, da kolera tudi sedaj, 1886. l., ne pride tu sem, kakor je ni bilo nikoli poprej, niti l. 1836. In sedaj jo je imela, imela tu doma, na dvorišču svoje vile.

Vstopila je h grofu razčesana in v negližeju ter, predno je pričela govoriti, je dvakrat pozvonila vprav blazno. »Ali veš?« je dejala ter gledala s široko odprtimi očmi.

Grof, ki se je flegmatično bril, se je obrnil z namilanim čopičem v roki in vprašal, napravljajoč bedast obraz.

»Kaj?«

»Ali ne veš o Rozi?«

Sedaj je grof napravil zopet miren obraz in odgovoril:

»Da, vem.«

Če je od začetka gojil žarek brezzmiselne nade, da njegova žena ne ve za Rozino nesrečo, je upal, sedaj, da mirno njegovo vedenje umiri grofico. Ali lepe gospejine oči so se kar bliskale, in neka divja trdost ji je stopila v obraz.

»Ve,« je vzklila, »in vendar misli na svojo brado! Kaj si ti? Kakšen oče si? Kakšen mož?«

»Moj Bog!« je vzklil grof ter razprostrl roke.

Predno je ubogi mož, namazan z milom do oči in zavrt v servijeto, utegnil reči še kako besedo, je potrkal sluga na vrata.

Grofica mu je zaukazala, da ne sme nihče s kmetskega dvorišča v hišo in nihče iz hiše ne na dvorišče. Ukazala je še, naj ima kočijaž čez uro pripravljen landavec s konji, katere odloči grof.

»Kaj hočeš storiti?« je vprašal ta, ko je zopet prišel k sapi. »Ne trpim nikakih pretiranosti.

»Pretiranosti se drzneš reči? Tvoja sužnja bom v vsem, ali ko gre za življenje, razumeš, ko gre za mojega sina, ne slušam nikogar več. Odpotovati hočem takoj. Zaukaži konje!«

Grof se je jezil. Kako se morejo tirati stvari do takih mej? Kaka nezmisel je bežati tako? In opravi? Čez dva dni, čez en dan, no tudi čez dvajset ur bi odpotoval, prej ne! Grofica mu ni dovolila izgovoriti štiri besede, ne da bi ga pobijala s še večjo srditostjo. Kakova nezmisel! Kakovi opravi! Sramota!

»In naše stvari?« je vprašal on. »Treba je pač, da vzamemo kaj s sabo. In zato je treba časa.«

Njegova žena je vzklila malomarno: »Zato bode že skrbela ona, da bodo kovčegi napravljeni v eni uri.«

»In kam pojdemo?« je zopet vprašal mož.

»Na kolodvor in potem, kamor boš hotel. Naroči konje!«

»Naveličan sem,« je zakričal grof. »Naročim, kar se bo meni zdelo. In kaj mi mari; interesi in vse blago, naj le gre vse, kaj mi mari! Saj je tako vse tvoje . . . Lisce!« — je dejal jezno slugi, ki je nepremično čakal na strani.

Sluga je odšel.

Grofica se je bliskoma oblekla in počesala. Čestokrat je sklenila roke v nemi molitvi ter neprenehoma kaj naročila, frenetično zvoneč vsak hip, da so posli tekali, kakor bi jih bičal. Tekali so po stopnicah gori in doli, loputali z vrati, klicali še, se zdelavali, smejali in prigljušeno kleli. Okna, obrnjena na usodno dvorišče, so zaprli takoj tudi zato, da bi se ne slišalo vpitje Rozinih hčerâ; vendar

se je po hiši že širil nekak neprijeten vonj klora ter že premagal tudi v grofičini sobi njen delikatni parfum.

»Moj Bog!« je dejala, zdrznivši se, kakor bi bila povonjala smrt. »Sedaj mi okužijo vse. Hitro v kovčege, hitro v kovčege! In zapreti takoj! Umrem, jaz umrem, če nesem s sabo ta vonj. Ali ne vedo, da klor nič ne izda? Zažgo, zažgo naj vse! Gospodar zapodi oskrbnika, ako skrrije le količkaj.«

»Zažgali so že, grofica,« je dejala ena sobaric. »Zdravnik je dal sežgati rjuhe, odeje in slamnico.«

»O to je malo!« je ugovarjala grofica.

V tem trenutku je naglo vstopil grof, obrit in oblečen, in potegnil svojo ženo malce na stran.

»Kaj naredimo s temi ljudmi?« je dejal. »Jaz ne morem vzeti vseh na pot.«

»Naredi, kar hočeš,« je odgovorila grofica. »Pošlji jih proč. Tu v hiši nam ne ostane gotovo nobeden. Nočem, da dobe kolero, in da se mi potem okužijo sobe s klorom in se mi sežge Bog ve koliko stvari, kajti ko gre za gospodo . . .«

Sedaj je bil grof hud, da se je vdal.

»Lepo se izkažemo,« je dejal. »Podlost, sramota je, bežati na takov način.«

»Glej,« je odgovorila grofica, »kakovi ste vi moški! Samo da se izkažete močne, da se izkažete pogumne, evo na tem vam je več ležeče nego na zdravju in življenju vaše rodbine. Bojiš se, da izgubiš popularnost! Nočeš je izgubiti? Daj poklicati župana in daruj sto lir za kolerozne.«

On je tedaj predlagal, da ostane sam, ona pa da odpotuje z otrokom, ali mogel ni ostati odločen.

V tem času pa so se polnili kovčegi. Otrokove igrače, njegove najelegantnejše oblekce, laudano,¹⁾ molitveniki, brošurice doktorja Tunisi, obleka za kopeli, nekaj dragocenosti, kožuhovine, perilo, mnogo nepotrebne in malo potrebne se je zmetalo v naglici notri. Sedaj so se kovčegi zaprli z veliko silo, a grofica in grof, ki je kazal najboljšo voljo pomagati, pa ni storil ničesar, sta tekla skozi vso hišo. Gospa je odpirala skrinje in omare, gledala vanje še zadnjikrat ter potem vse zaklepala s svojo roko. Grof je pripomnil, da bi bilo treba kaj jesti, predno odpotujejo.

»Da, da,« je dejala ona ironično, »jesti!«

»Zdaj vam jaz povem, kaj boste jedli!«

¹⁾ Kapljice zoper kolero.

In ko so bili v sobi zbrani vsi, mož in posli, tudi oni, katere so odslovili začasno, je hotela dobro storiti vsem; prisilila je vsakega, da izpije deset kapljic zdravila proti koleri. Samo otrok je dobil šokolade.

Naposled je vendar pridrdrala kočija z vso naglico ter se ustavila pred vilo. Grofica, ki je bila jako pobožna, je šla še prej v svojo sobo, da bi še enkrat molila. Vzemši stolicco, se je sklonila nad njo v tesni, beli flanelasti obleki, sklenivši na stoličnem hrbtu črne rokavice z osmimi gumbi, ki so bili na zapestju pokriti z obročki iz platine in zlata. Obrnila je k nebesom pero črnega žametastega klobučka in proseče oči ter dolgo šepetala. Ni molila k Bogu za revne stvarice, ki so izgubile mater, tudi ne, da bi kolera prizanesla bornemu življenju onih ljudi, ki so priklenjeni na mogočno zemljo, ki ji je dala vilo, dragocenosti, obleke, njen dunajski parfum, rafiniranost, ponos, moža in sina. Tudi zase ni molila. Videla je v duhu že sebe in svojce obolevshe za kolero na potovanju, zase torej ni hotela moliti, a za moža je pozabila. Molila je le za otroka, darovala se zanj. Pravzaprav njene ustnice so šepetale le Očen aše, Češče nasimarije in Čast . . . ali duša njena je bila vsa v otroku, v strahu, da bi mogel zboleti; srčno je molila, da bi ne trpel vsled še neznanega ji potovanja, da bi ne izgubil ni slasti do jedi in ne spanja, ne veselja in ne barve na licih, da bi se ji posrečilo, prikriti mu vso bol in strah drugih ljudi.

Prekrižala se je naglo, odela velik siv plašč ter šla zapirat edino okno, ki je še ostalo odprto. Jutranji veter je pripogibal in izpreminjal dozorelo travo na travniku pred vilo in stresal svetlikajoče se topole v drevoredu. Grofica ni imela sožalnega pogleda za to mirno sceno, ki ji je bila znana in domača še iz otroških let; zaprla je naglo in odšla.

Pri kočijinih vratih je govoril župan z grofom.

»Prihaja li od tam?« je dejala grofica, stopivši nekaj korakov nazaj.

Ko je slišala, da prihaja s svojega doma, ga je jela zmerjati, češ, da ni znal boleznih preprečiti poti v vas. On se je smehljajal in opravičeval, ali ona je ugovarjala konvulzivno: »Nič, nič,« ter hitela z otrokom v voz.

»Si li daroval?« je dejala tiho svojemu možu, ko je že tudi bil na svojem mestu.

Ta je le prikimal.

»Zahvaliti se moram tudi gospe grofici,« je začel tedaj oni ponižni župan, »na radodarnosti . . .«

»Malenkosti, malenkosti,« ga je prekinil grof, ne da bi vedel, kaj govori.

Ko so vsi trije sedeli v vozu, je gospa hitro pogledala po torbah, nécesairjih, dežnikih, šalih, površnikih. Grof je pa med tem pomolil glavo iz voza, da bi videl, če so kovčegi na dvokolesnem vozičku, katerega so pripeljali za kočijo.

»Je v redu?« je vprašal. »In kaj ima tisti paglavец?«

»Kdo joče,« je vzkliknila tudi grofica, nagnivši se iz voza.

»V redu, gospod,« je dejal neki kmet, katerega so posli pozvali na pomoč.

Majhen strgan deček se je držal njegovih hlač ter jokal.

»Poberi se, molči,« je dejal strogo oče in, obrnivši se h gospodi, ponovil:

»V redu vse.«

Grof je segel v žep, gledajoč dečka.

»Ne jokaj,« je dejal, »saj dam tudi tebi krajcar.«

»Mama je bolna,« je ihtel deček obupno. »Mama ima kolero!«

Grofica je poskočila, udarila s solnčnikom po kočijaževi rami s prestrašenim obrazom:

»Proč!« je vpila. »Proč takoj!«

Kočijaž je udaril z bičem po konjih, da sta poskočila na zadnji nogi in zdirljala takoj v galop. Župan je imel komaj časa dovolj ogniti se, grof je pa jedva utegnul vreči možu pest krajcarjev, ki so se raztresli po tleh. Deček je nehal jokati, mož se ni ganil, zroč za svetlimi kolesi in sivimi solnčniki, ki so se oddaljevali med prahom naglo, naglo, ter siknil med zobmi:

»Prokleta gospoda svinjska.«

Župan je odšel tiho in počasi, delaje se, kakor da teh besed ni slišal.

Bil je oni mož srednje rasti, suh in bled v obraz, s hudim pogledom pravega nepridiprava. Obleka je visela z njega v kosih kakor od njegovega otroka. Velel mu je pobrati novce ter se obrnil z njim proti domu.

Stanoval je na dvorišču enega izmed grofičinih posestev v neki luknji, sezidani iz opek, ki so bile sedaj vse razpokane in nikoli ne ometane, v luknji, stoječi med ognjiščem in svinjskim hlevom. Pred vrati mu je smrdela vsa neimenovana gniloba iz temne, črne jame, čez katero je bila postavljena gnila deska za brv. Vstopilo se je v črno, umazano podzemeljsko luknjo brez poda, z ognjiščem, sezidanim iz opeke, kroginkrog odbitim. Na sredi je bilo izdolbeno od ubogih

kolen revnih kmetic, ki so tam poklekale, ko so kuhale polento. Po lestvi, na kateri so manjkale kar tri stopnice, se je šlo v sobo, ki je smrdela od mizerije in starih podrtin, in kjer so na eni postelji spali oče, mati in sin. Poleg postelje je bilo videti z odprtega poda v kuhinjo. Posteljo samo so potegnili pošev na edino mesto, kjer ni deževalo skozi streho.

Sključena na tleh, z glavo naslonjena ob posteljnjak, je čepela kmetica, katero je prijel kolera. Njen obraz, ki je bil pri dvajsetih letih cvetoč, je bil zdaj pri tridesetih star in vel, vendar je še imel lepoto svete milobe. Takoj, ko jo je mož zagledal, je razumel, kaj je, ter je zaklel. Tudi sinček, ki je šel za njim, videč črnkasti obraz svoje matere, se je prestrašil in ustavil na vhodu.

»Gospod Jezus, pošlji ga od tod,« je mrmrala žena s slabim glasom. »Naj gre proč, ker imam kolero. Pojdi k teti, dragec. Odvedi ga ti in poklič mi duhovnika.«

»Grem!« je dejal mož.«

Ko je odšel, je pahnil dečka proti vratom na dvorišče in ponavljal:

»Pojdil Pojdi k teti!«

Šel je potem pod lopo in se vrnil z naročajem slame, katero je nesel v kuhinjo. Stopil je potem k ženi, ki se je med tem časom zavalila z veliko silo na posteljo.

»Čuj,« je dejal nenavadno sladko, »žal mi je, ali če umreš tu, zažgo mi posteljo, razumeš? Pomisli, prinesel sem ti v kuhinjo lep kup slame.«

Ona je naglo izgubljala glas in že ni mogla več govoriti. Priskimala je z glavo in zaman poskušala stopiti s postelje. Tedaj jo je mož vzel v naročje.

»Pojdimo!« je dejal. »Če crknem tudi jaz, hm — potrpljenje!«

Bolnica ga je z znamenji prosila, da bi ji dal mali srebrni križec, ki je visel na steni, in ko ga je dobila, ga je pritisnila gorko na ustnice, mož pa jo je kakor mrtvo nesel v kuhinjo in položil na slamo ter odšel iskat duhovnika.

Tedaj je tudi revica, sama kakor črna živina na že okuženi slami jela moliti, predno odide v neznan svet. Molila je za svojo dušo s ponižnim kesanjem, prepričana, da je mnogo grešila, dasi ni se mogla spomniti, kako, in se je radi tega še bolj mučila. Prišel je zdravnik, katerega je poslal župan, in ki se je bal bolezni; ko jo je videl v takem stanu, je dejal: »Ruma in marsale tako nimate« — ukazal je tedaj devati gorko opeko na želodec.

Prišel je duhovnik, kapelan, ki se ni bal bolezni, ter ji dejal s surovo mirnostjo, katero si je pridobil z navado, to, kar je imenoval navadne reči, ter ji z besedami zatemnil božanstvo. Dasi neveden in poln brezpotrebne strogosti, napočnil je vendar umirajočo z upom in svetlobo.

Ko je končal svoje opravilo, je odšel tudi duhovnik. V tem ji je mož vzel izpod pleč nekaj slame, zanetil ogenj, da bi segrel opeko, bolnica je pa še molila za svojce, ne tako srčno za sina kakor za moža, kateremu je odpustila toliko stvari, in ki je bil na potu v večno pogubljenje. Poljubivši križec, spomnila se je naposled osebe, ki ga ji je darovala.

Darovala ga ji je grofica pred šestnajstimi leti za birmanski dar, grofica, ki je bila gospodinja prekrasne vile, kjer je bilo veselje živeti, in gospodinja umazane hiške, kjer je bilo veselje umreti. Bila je grofica tedaj še otrok in darovala ga ji je po nasvetu svoje matere, ki je bila krotka žena, in katere ljudje še zdaj niso pozabili, dasi je že dolgo pod zemljo.

Umirajoča se je izpovedala, da je večkrat mislila slabo o svojih gospodarjih, da je včasih zoper nje celo mrmrala, strinjajoča se z možem, ki je klel, ker navzlic vsem prošnjam jim niso dali popraviti ne strehe, ne poda, ne lestve ter jim niso nikoli dali šip v okna. Sedaj se je kesala, spomnivši se stare, dobre gospe, proseč v svojem srcu odpuščanja gospoda grofa in gospe grofico, ter je zanju molila k Bogu in k Mariji.

V istem trenutku, ko ji je mož položil na želodec pekočo opeko, se je zvila revica vsa, telo se ji je skrčilo, in izdihnila je.

Mož ji je vrgel na začrneli obraz nekaj slame, vzel ji iz rok, ki so ga krčevito stiskale, srebrni križec, vtaknil ga v žep ter mrmral kakor kakemu, ki ni nič prida: — »Za kar si ji storil, Kristus« . . . ostalo svoje misel je zamolčal.

Isti večer so se posli, ki so bili med gospodarjevo odsotnostjo poslani domov na dopust, upijanili v vilnem salonu z marsalo in rumom.

Smrtna kazen.

Spisal dr. Clemens Severus.

prvi številki letošnjega letnika ste, gospod urednik, objavili program, katerega je vsakdo gotovo z veseljem pozdravil. Marsikomu bi bilo morebiti celo ljubo, da bi ne bili izobčili politike in ji »slej«¹⁾ dali malo več prostora nego »prej«. Vide Vaše vzore »Zeit«¹⁾ itd., dasi rad priznavam, da so politični članki relativno najslabša straa teh listov, ki so tukaj¹⁾ tudi sicer izgubili že mnogo na svojem ugledu . . .

Toda to ne spada k stvari. Obljubili pa ste v svojem programu, da se boste v bodoče v prvi vrsti ozirali ne samo na beletristiko in umetnost vobče, marveč tudi na druga aktualna vprašanja.

Vprašanje, ki je predmet naslednjim vrsticam, ni aktualno v tem pomenu besede kakor morebiti kak essay o novih, najnovejših »strujah«¹⁾ francoske, ruske ali celo slovenske literature. Pač pa je aktualno v toliko, da mu še danes niso našli one rešitve, za katero se je v plamtečih besedah že pred več kot sto leti potegoval laški učenjak Cesare Beccaria.

Iz teh besed lahko posnamete, da imam v mislih justifikacijo hudodelnikov.

Ko sem ravno minole dni bral tudi v nekaterih naših časnikih natančni popis žalostne ceremonije, ki se je prve dni marca t. l. izvršila v sodnem poslopju v Novem mestu, ko sem tudi v teh listih zapazil brezsrčni, cinični verizem, naturalizem, realizem — ad libitum! kakor hočete — s katerim drugod slikajo zadnje trenutke nesrečnega človeka, tedaj sem si dejal: »Kdo more reči, da ne napredujemo?«

Prosim pa, da se v teh besedah ne čita nobena kritika ali celo žalitev našega časopisja. Dokler se bodo našli ljudje, ki hočejo in morejo brati take stvari, toliko časa bode praktični novinar izpolnjeval le žalostno dolžnost svojega poklica, če v izbiri svojih biserov ni prenatanečen. Drugo vprašanje pa je, če ni naloga časopisja, delovati z vsemi silami na to, da se tozadevni okus občinstva temeljito predrugači. Saj se govori in piše mnogo, preveč o kulturni sili ne vem katere vélevlasti. —

¹⁾ t. j. na Dunaju.

Seveda ne moremo zahtevati, da bi mi Slovenci drugim narodom kazali pot. Veselilo bi me pa bilo neizrečeno, ko bi bili naši listi vsaj in ravno v tej točki pokazali, da smo mi divjaki vendarle boljši ljudje . . . Ponavljam pa še enkrat, da s tem nisem hotel dregniti v kako mило domače gnezdo. Bog varuj! Poznam predbro naše ravno tako duhovite kakor neustrašene polemike. Napisal sem jih le, ker mi služijo takorekoč kot aktualen prehod k stvari sami. —

Čudno je in vredno bi bilo temeljitega razmotrivanja, zakaj človeštvo v nekaterih strokah tako počasi napreduje. Dočim so se takozvane eksaktne vede v teku enega stoletja povzdignile na nezaslišano stopinjo popolnosti, smo mi pravoslovci ne malo ponosni, če moremo z zadovoljstvom povedati svetu, da smo v tej in oni točki še vedno tam, kjer je bil ta in oni iuris peritus ali filozof že v davno, davno minolih časih. —

Ali ne samo to! Eksaktne vede, ki niso ostale omejene na ozko izbo učenjaško, so provzročile v gospodarskem in družabnem življenju v kratkem času preobrat, kakršnega doslej še ni videl svet. In na našem polju? Le z največjo silo in šele potem, ko je je sto in sto ljudi plačalo nauk stare šole z neštetimi materialnimi in idealnimi izgubami, šele tedaj se omaje jurist do slabotnih in polovičarskih koncesij, ki že drugi dan več niso za rabo. — Ali je to v zvezi z bistvom prava, ki meni ni drugega kot državno fiksirana meja med silo močnejšega in odporom slabjšega, ali tiči vzrok tej prikazni v želji — sicer popolnoma razumljivi — odločilnih krogov, ki le prisiljeni zapuste postojanko »*beati possidentes*«? Bodisi temu, kakor hoče, dejstvo je, da zveza med katedrom in življenjem ni nikjer tako počasna, nikjer posejana s toliko ovirami kakor ravno v pravoslovju. Pustimo na stran državno, upravno ali celo zasebno pravo — poglejmo le kazensko in v tem posebno naše vprašanje.

Odkar je imenovani laški učenjak, ki je prvi povzdignil svoj glas proti justifikaciji, zatiskal svoje oči (l. 1794.), so minila leta in leta. V tem času si je pridobila njegova ideja ne samo med širšim občinstvom učenjakov, marveč tudi v krogu strokovnjakov mnogo in ne ravno najslabših pripadnikov. In njih število raste od dneva do dneva . . . Vsak le malo liberalno pobarvani časopis bi se čutil globoko ogorčenega, ko bi ga, sodeč po praksi, ne prištevali med nje, in celo v najbolj nazadnjaških parlamentih je bilo čuti že mnogo, mnogo govorov, ki so končali z besedami: proč s smrtno kaznijo! A kljub temu imamo še vedno države, ki jo trpijo v svojih

zakonih, še vedno državljane, ki si celo ogledajo to proceduro in si dajo z mirnim duhom nuditi obširna poročila, kako so tega in onega postavnim potom umorili —! In kri jim ni šinila v lica, rdečica srama jih ni oblila, in razjarjeni niso vrgli časopisa od sebe! O ne —

Ah Bog! V zadnjem času doživljamo toliko in toliko protestov zoper to ali drugo »nečuvnost, nesramnost, podlost, lopovščino itd.« — da se pregrešimo malo da ne proti bontonu — saj mi moderni — če se še enkrat ogrejemo za kako stvar, če še enkrat vzplamtimo v čisti duši za kako idejo. Ali, če je poštene »škandal«! še kje na mestu, v slučaju, o katerem pišem, bi ga rabil brez premisleka. —

Zavedam se popolnoma, da se je vse to že nešteto krat in temeljito povedalo, da tvorijo argumenti »pro in contra« že zdavnaj svojo književnost, da je — skratka — stvar popolnoma »neaktualna«. Žalibog! In to tem bolj, ker presega moje moči in moj namen, da bi v tem »sujetu« — kakor pravim sedaj — podal kako novo stran. Napačno pa vendar ne more biti, da se vprašanju tudi na tem mestu in v ti obliki posveti nekoliko prostora.

Prezrimo prvi in najbližji razlog, ki govori tako s strogo pravnškega kakor občečloveškega stališča zoper smrtno kazen: zmoto sodnikov. Vsa čast gg. porotnikom in strokovnjakom! Saj so vestni, previdni, saj se zavedajo svoje usodne moči in pogodejo — prvi še večkrat nego zadnji — kar zahteva pravica, združena z usmiljenjem. Ali — nezmotljivost, to si je do danes pridržal — hvala Bogu — edino le Vatikan. Ali je vselej in povsod izključeno, da ne bi bila resnica drugačna kot umetna in umetniška stavka plaidoierja? In to s tisto absolutno gotovostjo, katero zahteva izrek o smrti in življenju? Praksa nam odgovarja s svojim tragičnim ne, in dokler nas čuti naši morejo varati, dokler nimamo garancije, da nobena priča ni dostopna sebičnim razlogom, toliko časa mora celo naša pravnška pamet priznati, da je smrtna kazen najmanj dvorezen nož, ki ravno tako lahko zadene pravico samo v srce. —

V tej točki — takozvanem justičnem umoru — se nam torej ni bati resnega ugovora. A sedaj nas čaka druga pot, bolj strma, bolj trnjeva . . . »Če si se ti postavil na stališče, da ti je življenje tvojega nasprotnika deveta briga, da ga s kruto roko smeš iztrgati iz rok rodbine, iz kroga prijateljev, znancev, moraš že dovoliti, da se tudi poslužimo iste pravice in ti ad hominem demonstriramo, kako prijetno je to!« Te in enake, more biti le še bolj drastične besede čuješ lahko skoro pri vsaki priliki, kadar se p. t. davkoplačevalci čutijo poklicani, soditi o višjih vprašanjih, nego je n. pr. naprava ob-

činskega plota i. t. d., ter jim je sodna kronika ravno prinesla kak slučaj justifikacije. — Če si jim pa potem skusil dopovedati, da se s tem napredna inteligenca nekako degradira, če še vedno uporablja razloge primitivnega človeka, ki je v grandioznem egoizmu svojem uničil in strl vse, kar je nasprotovalo njegovim namenom, če si se trudil dopovedati, da prvi poskusi države na kazenskoprnem polju obstoje ravno v omejitvi principa »oko za oko« v vsi brutalnosti njegovi, da stoji ves napredek, kar ga sploh pozna kriminalistika, ravno pod tem znamenjem — z vsem ognjem svojega idealizma, z vsem orožjem svoje boljše izobrazbe: kaj si dosegel? Reklo se ti je kvečjemu, da v svoji mehkužnosti krvniku dajemo še premalo opravila — —.

Bestija tiči pač globoče in dalje v nas, nego si — plavajoč v zavesti svoje popolnosti — navadno priznamo, in kultura je na marsikom prezgodaj ustavila slavno lizanje svoje . . . Ali, tu stoji čut proti čutu, in med temi je boj nemogoč, tu ni mosta, ne brvi. —

Vendar, kar imenuje masa s pravim imenom, to se da v talarju, ministrskem fraku in kar je še drugih državo vzdržujočih oblek mnogo lepše, mnogo finejše povedati. Obrnimo se tedaj do te gospe . . . »Kaj pa ideja, ideja absolutne pravice? Ali ne zahteva ta zadoščanja, ali ni ta onečaščena, dokler zločinec z lastno krvjo ni plačal svojega greha — —?«

Predno odgovorimo na to vprašanje, moramo si že dovoliti kratko protivprašanje: »Zgodovinsko dejstvo je, da je v imenu absolutne pravice — drugače in bolj prozaično tudi *raison d' état* itd. — danes kaznivo to, kar je prišlo drugi dan v imenu ravno iste pravice med dobra in hvale vredna dela. Kje je potemtakem absolutnost ideje, kje njene večne, nespremenljive postave? Socialistu je vsak bourgeois, cesarju Viljemu II. je bil pred kratkim še vsak socialist hudodelnik . . . In zakaj naj bi človek n. pr. več veroval Bebelu kot mnogostranskemu Hohenzollerju? Ali pa narobe?«

Kakor vse t. z. ideje, tako ima tudi ideja pravice edino le to slabost, da je v očeh vladanega berača drugačna kot v očeh bogatina-vladarja, drugačna v glavi sužnja kot v glavi gospoda . . . Bodi le toliko previden in nariši jo vselej duševnemu obzorju svojih gledalcev primerno, tako posebno, da se bo laskala lastnostim, še bolj pa željam in težnjam njihovim. In dokažeš jim lahko, da je $2 \times 2 = 5$. . .

Na tem polju je znanstveno raziskavanje nemogoče. Komur je tedaj ta višja abstraktna pravica še vedno boginja maščevanja, kdor ne vidi v njeni roki še vedno ničesar drugega kot krvavo sredstvo,

s katerim si — kot nekdanj Moloh in dr. — polni nenasitljivo žrelo svoje, ta sklepa in misli popolnoma pravilno, če zagovarja smrtno kazen. Za to prepričanje ga bo morebiti zadruga krvnikov celo imenovala za svojega častnega člana. Mi mu tega ne zavidamo, le pripoznati nam mora, da si je pravico tudi lahko predstavljati drugačno: čisto, blago, s človeškim čutom in božanstvenim usmiljenjem . . . In kako bi mogla ta v svoje zadoščenje zahtevati toliko več, tako neizmerno več, nego ji je vzel tisti, ki je dvignil svojo roko zoper njo — —? Ona da bi bila krvoločnejša nego najbolj krvoločni morilec? Zakaj, kogar ona pošlje v smrt, za tega je ugasnilo upanje, katero vzdržuje in spremlja v boju z močnejšimi do poslednjega hipa vsakogar, tudi najslabotnejšega človeka: upanje v uspeh tuje pomoči in lastne obrambe. Blagodejna moč, ki izhaja od te nade, zakriva temno brezdnost večnosti vsem, ki po tuji roki zapuste ta svet — samo nesrečnežu ne, katerega življenje je zapadlo pravici . . . Njemu doni na uho le strahovita melodija, da ga čez toliko in toliko ur ne bo več med živimi, in to usodno, neizpremenljivo pesem spremlja leno, vedno določnejše, vedno močnejše klepanje smrtne kose — —.

Tu se nam ustavi pero! Groza te zavesti je neprimerljiva veličina. Kdor ima v sebi le trohico človekoljubja, prihranil jo bo svojemu, tudi smrtnemu sovražniku . . . In vendar imamo služabnike pravice, ki ji še vedno žrtvujejo to grozovito žrtev — —

Imamo pa še drugo vrsto teh služabnikov, in to so takozvani praktični ljudje. Više izobraženi seveda. Po potrebi naredo seveda zdaj temu, zdaj onemu principu svoj poklon, pristavijo potem takoj, da imajo na podlagi temeljitih »študij« tako zoper smrtno kazen kakor njeno odpravo tehtne pomisleke, le ceterum censeo je — seveda — vedno le ta, da dotičnih paragrafov kaz. zak. ni razveljaviti, ker odvrtaajo ljudi od napadov na najvišje blagre naše i. t. d.

Res je sicer, da imajo dežele, ki so odpravile smrtno kazen, še vedno opraviti z morilci i. t. d., vendar nič več, pa tudi ne manj nego pri nas, ki smo toliko bolj skrbni za odgojo državljanov. Kako je to? Pač vredno obširnih »študij«. — Devali so ljudi na kol, žgali jih, potapljali jih, in vendar — še vedno smo tam, kjer smo bili v »temnih« časih, še vedno potrebujemo »odstrašila«, dasi se ne da tajiti, da se je navzelo napredka časa in postalo bolj »človeško« in »civilizirano« . . . Vse muke srednjeveške niso mogle zatreti v človeku nagnjenja, da se v atavistični sebičnosti svoji ne napne proti sponam državnega in družabnega reda, vsa ta sredstva niso omogočila raja

na zemlji — ali črne rokavice modernega krvnika — od teh še vedno pričakuje praktični jurist čarobnega učinka? . . .

In zasledujoč ta dvomljivi cilj, naj se država še danes onečašča z naslovom morilca —?!

Čudno! Koliko uganjamo danes s statistiko, ve le oni, ki je bil kdaj deležen vseh mogočih in nemogočih ukazov, ki pridejo od zgoraj. In te statistike se ravno v oni točki ne posluša, ki govori najbolj jasno: da imamo na polju kriminalistike le tedaj pričakovati izboljšanja, če in v kolikor se odstranijo tla, na katerih človeška narava rodi strupene sadove svoje. Peljite ljudi mimo vešal, in ne na vešala —!

Preostaja nam še en argument te vrste. »Pripoznamo vse, da je smrtna kazen nečloveška, da je madež naše prosvete — kaj pa nagli sod? Ali si morete misliti »dobri« vpliv njegov brez justifikacije? In če jo že moramo imeti, zakaj bi je ne pridržali tudi za one slučaje, v katerih zahteva ali predmet zločina ali zloba hudo delca i. t. d. posebnega zadoščenja?« Temu nasproti je v prvi vrsti gotovo naslednje: Moderna država ima na razpolago toliko in takih sredstev, da jih je treba samo ob pravem času in s pravo energijo uporabiti, pa se prepreči ali vsaj uduši v prvem trenutku vsako — če se smemo tako izraziti — v večjem štilu zasnovano rušenje javnega reda. Če so pa bili državni organi res tako nerodni, ali če višja politika n. pr. našega prijatelja Milana Obrenovića veleva, da mora par nesrečnežev viseti med nebom in zemljo — te izredne razmere, ko je duh upornosti in protizakonnosti prešnil cele pokrajine, na stotine in stotine ljudi ali — pa glave vladajoče kaste — glej afero Kneževičevo — te razmere vendar ne morejo služiti kot analogija — da rabimo pravniški terminus — za one slučaje, v katerih je posameznik, slabotna, šibka bilka v morju državne družbe, prekoračil meje dopustnega. Nagli sod je izjema, celo debelo podčrtana izjema v sistemu kazenskega prava, in kakor neradi delamo z juristično logiko, tu se skoro ne moremo vzdržati opazke, da se ti bo vsak pravoslovec prvega letnika prezirljivo smejal, ko bi iz izjeme hotel sklepati na pravilo . . . Kaj bi rekli tatu, ki bi se zagovarjal tako-le: »Ker sem za svoj kruleči želodec že nekaj potreboval, dejal sem si: pa vzemimo še kaj za dezert . . .?«

* * *

Gospodje, ki so vajeni operirati s težkim orožjem svoje učenosti, nam bodo očitali, da smo se izognili glavni, takorekoč principialni točki vse razpravice: vprašanju o bistvu kazni. Tem gospodom bodi

postreženo z naslednjimi vrsticami: Nam je človeška volja terminirana, prav tako kakor je določena pot kamnu, katerega vržeš v brezдно. Terminirana po vplivu rojstva, vzgoje, razmer, v katerih si vzrastel, v katerih živiš. — Pod pezo te zavesti sicer pade termometer našega samoljubja za par stopinj, tudi je navedena confessio plod raziskavanj, ki so danes, kakor izrecno poudarjamo, samo še teorije in vrhutega nasprotujoče si v marsikateri, in ne ravno ne-bistveni točki. Ali nauk njihov, nauk namreč, da je človeška odgovornost le objektivna, utemeljena le v dejanju samem, ne pa v kaki posebni lastnosti naši — to nam potrdi danes ta, jutri ona pridobitev medicincev in naravoslovcev, teh srečnih pionirjev človeške prosvete, zanj govori vsa kriminalna statistika, opazovanje samega sebe in ne navsezadnje tudi dejstvo, da nova. šola pridobiva en kateder za drugim.

S stališča teh teorij pa zdravi država rane na svojem telesu in uporabljaj v ta namen primerna, tudi ostrejša in pred vsem ne tako nezmislina sredstva kot dosedaj, da n. pr. za krvave žulje z dokladami obteženega malega posestnika prireja postopačem brezskrbno življenje — ali muka zaradi muke, trpinčenje zaradi trpinčenja, kazen, ki odvzame človeku na veke dobro ime, ki mora zamoriti zadnjo boljšo iskrico v srcu njegovem — ta kazen je neumna in nečloveška . . .

Naravno je, da bom med Slovenci takoj slišal težki ugovor: »Ti torej tajiš, kar nas uči sv. cerkev, da volja ni svobodna?« Potolažite se, visoko častiti! Vem prav dobro, da me je zmerom in me še danes vedno prevzame globoka modrost Gospodova, kadar se spomnim besed: Brez moje volje ne pade vrabec raz streho. In čudovite, nadzemske milobe poln je obraz Spasiteljev na podobi Tizianovi, ko govori k prešestnici: »Qui primus sine peccato est vestrum, primus lapidem mittat in illam!« Vse to vem, vem tudi, da je rekel Krist: ne sodite, da ne boste sojeni! Ravno tako znano mi pa je, da se vsi ti reki, ki spadajo k najlepšemu in najbolj človeškemu, kar je prišlo kdaj črez božja usta, z očali strokovnjaka dajo brati drugače, nego jih bere navadni človek s preprosto svojo pametjo in pod blagim, mehkim vtiskom, katerega razprostira podoba Boga sina. — S tem nočem reči, da bi se jih dalo skruniti in rabiti morebiti v nasprotnem zmislu. Ali med onim časom, ko so bile izgovorjene, in danes leži skoro dva tisoč let, časa torej dovolj, da se je v njih iznašel tudi drugačen pomen. — —

Vprašanje o smrtni kazni bode prej ali slej rešeno v zmislu zgornjih vrstic. Dvomit o tem je isto, kar dvom o človeškem napredku sploh. In ta ima hude nasprotnike. — Provročitelji državnih prevratov, največji hudodelniki v očeh takratne gosposke, so umrli ne malokrat kot ministri. Poglejmo samo črez Lajto, če so že pri nas take primere malo preominozne. —

Kakor na tem polju, šlo bode tudi v kazenskem pravu. Danes živimo pač v času, ko šele poka in se tram za tramom ruši staro poslopje. Novo stavbo bodo gledali srečnejši zanamci naši . . .

Prvo pa, kar moramo in tudi mi moremo doseči, je to, da vzbudimo v občinstvu njega boljšo stran, ki spi pod trdo skorjo starih predsodkov, da vzbudimo v njem gnus in stid zoper barbarske inštitucije, ki obstoje še vedno. Časopisje naprej!

Ponočnjak.

<p>Škozi šipe jutro sije,
v veži moj korak odmeva.</p> <p>Karajoče zre mi mati
v blede ponočnjaško lice.</p> <p>»Kod si hodil noč nocojšnjo,
da lasje so razkuštrani?«</p> <p>»Mamica, ej bil sem v polju,
pa to noč ni bilo rose.«</p> <p>»Dej, moj sinko, kaj pa praviš,
da ti glava je razgreta?«</p> <p>»Mamica, morda je krivo
to, da noč prečul sem celo.«</p> | <p>»In kako ti na obleko
prišla vlažna prst in resje?«</p> <p>»Mamica, ne prašaj dalje,
saj ti vse povem po volji:</p> <p>Blodil krog sem v bedi svoji —
glej, ljubezen žge me v prsih —</p> <p>in na zemljo sem se vrgel,
valjal od strasti se blazen,</p> <p>grabil sem po ruši mokri,
ruval travo divje s prsti;</p> <p>saj sem hotel, saj sem hotel,
da izrujem in iztržem</p> |
|--|--|

kakor travico iz zemlje
iz srca — ljubezen svojo!«

Dr. Ivan Robida.

Fécondité (Rodovitnost).

Roman. Spisal Emil Zola.

Poroča Fran Vašiček.

Lbsen, Tolstoj in Zola so v sočasni svetovni literaturi tista glavna solca, okoli katerih se suče nebroj satelitov. Pravzaprav ti trije književni velikani niso že davno več samo leposlovci, nego so socialni politiki in filozofi, ki zavijajo svoje nazore o družbi in državi pač le v obliko drame ali romana, v istini pa njih dela niso drugzega kakor revolucionarne proklamacije na človeštvo, ki čuti in misli — moderno. Proti vladajočim nazorom, navadam, konvencijam in institucijam se obračajo vsi trije, obravnavajoč socialna, moralna in verska vprašanja, težeč za svetovi novih idej, novih prepričanj. Tendencioznost zadnjih del Tolstega, Zole in tudi Ibsena je torej očitna vsakomur, kdor zasleduje evolucije v moderni družbi.

Završivši svoj drugi ciklus »Les trois villes« (Lourdes, Rome, Paris), se je lotil Zola novega cikla, ki ga je nazval »Les quatre évangiles«, in katerega deli imajo naslove »Travail«, »Justice«, »Vérité« in »Fécondité« (delo, pravica, resnica in rodovitnost).

V ciklu »Troje mest« je glavni junak dvomov in nemira polni abbé Froment, ki išče srečo srca in mir vesti zaman v Lurdu in v Rimu ter jo najde šele izven celibata, v svoji — družini. Tega bivšega abbéja sin Mathieu je junak lani osorej izišlega romana »Fécondité«, ki je preveden doslej že v malone vse evropske jezike.¹⁾ Drugi in tretji ciklus sta torej tuči v zvezi, kakor sta v zvezi prvi in drugi.

V »Plodnosti« slavi Zola rodovitnost ne le telesa, nego tudi duha, in ne le človeštva, nego tudi zemlje, rastlinstva, živalstva — skratka rodovitnost vsemirja. — Ta »roman« je veličastna himna plodonosne ljubezni, pesem o večni krasoti narave, proslava ekstaze oplojavajočega poljuba, hkratu pa plameneč protest proti — malthusiansstvu . . .

Prav sto let je minilo lani, odkar je dokazal angleški duhovnik Malthus, da preči svetu nevarnost preobljudenja. Človeštvo se množi

¹⁾ Češki prevod je izšel v Vilimkovi knjižovni, Prag: »Plodnost«, prevl. dr. Jiří Guth, najboljši nemški pa v Lipsiji: Deut. Verlags-Anstalt, »Fruchtbarkeit«, übersetzt von Leop. Rosenzweig.

v geometrski, živila pa le v aritmetiški progresiji. Zategadelj se boj za obstanek poostruje vedno bolj. Ljudi je preveč na svetu, zato pa ~~slabe fizično in psihično. Proletariat narašča, z njim pa beda,~~ nemoralnost in vsestransko propadanje individijev. Ženstvo množičih se revnih slojev poraja le bolehne in šibke potomce, ki so slabo vzgojeni, a še slabše hranjeni. Delavcev je na vseh poljih odveč, zaslužka pa vsled konkurence vedno manj. Zato pa je Malthus priporočal, naj se število porodov omeji. Pridigoval je v svojih spisih največjo vzdržljivost v zakonskem občevarju, da ostanejo družine čim najmanjše. Dvoje, troje otrok naj zadošča staršem: potem se začni celibat!

Malthusovi nauki so vzbudili seveda med fiziologi, narodnimi ekonomii, zdravniki in sociologi mnogo bojev; nekateri so jih odobraval, drugi obsojali, tretji pa so se po njih — ravnali. In največ učencev je našel Malthus na Francoskem, kjer so se utrdili njegovi nauki do pravega narodnega sistema, ki se zove danes splošno »dvojotroški sistem«. Ta sistem, ki je ukoreninjen med kmetskim, delavskim in obrtnim stanom, pa tudi med najvišjimi »desettisočniki«, je postal sčasoma za francosko državo prava kalamiteta, ki dela velike skrbi državnikom, generaliteti, nacionalnim ekonomom in rodoljubom sploh. Porodov je na Francoskem vsako leto manj, število za vojaštvo sposobnih mladeničev pada strašno, tako da pozivljejo pod puško že najšibkejši material. Ako pojde tako dalje, mora začeti število Francozov padati, s številom pa tudi njih moč in ekspanzivnost. Vlada je določila plodovitim materam državne nagrade ter zagotovila rodovitim staršem različne podpore, samo da zavre moderno »fakultativno sterilnost«. Vse to dokazuje, da je postala »fécondité« usodno narodno vprašanje.

V tem času torej, ko se razvija malthusianstvo na Francoskem vedno opasneje ter je dokazano, da mora biti njega končna posledica katastrofa, je vstal Zola in izdal prvi del svojega evangelija, roman, v katerem oznanja svojemu narodu mesijanski nauk o rešilni ljubezni, kličoč mu besedo Boga v raju: »Množite se — bodite rodovitni in napolnite zemljo!« — Zola se postavlja torej na stališče starega zakona ter zameta odločno najvišji ideal novega zakona — devištvo in neplodnost . . .

Dvajset let je bil star Mathieu Froment, ko se je oženil z zdravo, jedro, nepokvarjeno Marianne. Ko se roman začne, imata že čvetero otrok, med temi dvojčka. Zadnjega v mesecu je, in Marianne ima le še 30 sousov. Mathieu se ljubeznivo poslavlja od svoje Marianne, da se odpelje z jutranjim vlakom v Pariz, kjer ima službo

prvega risarja. Njegov šef je bratranec Beauchêne, tvorničar gospodarskih strojev. Beauchêne je bogataš, a s svojo ženo Konstanco sta trdno odločena, da ne sme dobiti njiju sin Maurice nobenega bratca in nobene sestre več. Maurice naj dobi premoženje nedeljeno ter naj ga uživa brez prepira z brati ali sestrami. Beauchêne, razkošen, strasten mož, trati zategadelj svojo moč z demimondkami in s svojimi delavkami. Prav sedaj ima intimno razmerje z Norino, hčerko monteurja Moineauda, ki ima cel kup zanemarenih otrok. Knjigovodja tvornični je dobrodušni Morange, ki skrbi in misli noč in dan samo na to, kako bi izboljšal položaj svoje kvišku stremeče žene in hčerke. Godi se jima sicer sedaj prav dobro, a želi si veddarle strastno še boljših razmer; zlasti pa hočejo svoji Reini naščediti čim največjo doto, da se bo mogla omožiti izvrstno. Radi tega se bojita Morange in Valérie otrok kot največjega zla, in samo misel, da bi se jima utegnila pripetiti kdaj ta »nesreča«, ju spravi do blaznega strahu... Beauchêna sestra, baronica Sérafine de Lowicz, je bogata vdova, krasna, pohotna ženska, kateri je spolna ljubezen namen, začetek in konec življenja. Brez otrok je, kajti tudi ona se jih boji kot največje nesreče. Uničili bi njeno krasoto, ustavili njeno razuzdano življenje ter ji prinesli skrbi. Zato pa porablja tudi ona — kakor Morange in Valérie, Beauchêne in Constance — najnižja sredstva, katera nazivlje Zola skupno »fraude«, prevaro... Mathieu, živ kontrast teh življenskih egoistov, občuje z njimi in se zgraža nad njih »praktičnostjo«. On in Marianne se nikdar niti ne domislita, da bi naravo — »varala«. A še z drugimi »varajočimi« zakonci ima Mathieu dotike. Pred vsemi z modernim vsestranskim sportsmanom Séguinom du Hordelom, ki ima sijajno palačo, lepo ženo Valentine, sina Gastona in hčerko Lucie, poln hlev konj, avtomobile, biciklje, razne umetniške zbirke in večje posestvo, 500 ha gozda in pašnikov zunaj Pariza... Na robu tega gozda je pirav lovski paviljon, in v njem stanuje kot najemnik Mathieu s svojo družino. Tudi Séguin in Valentine se bojita, da bi dobila še kaj otrok; dva sta jima docela dovolj, in zato sta — »varala« naravo. Séguin se je odškodoval za to pri domačih guvernantah, Valentine pa ima »hišnega prijatelja«, Charlesa Santerreja, bizarnega in abstruznega romanopisca najnemoralnejših in najbolj bedastih nazorov, ki cinično zagovarja »fraude«, asketičnost zakoncev in smatra za »višek sreče«, — smrt. Pisari pornografske in transcendentne, pobožnjaške romane, se poslužuje dam za reklamo svoje obrti, hkratu pa jih zlorablja, dokler se jih

ne nasiti ter jih brutalno pahne od sebe . . . Končno pa sta v bližini Mathieujevega lovskega paviljona še slikar Angelin in njegova žena Claire. Umaknila sta se iz mesta na deželo, da moreta uživati ondi nemotena svojo zakonsko srečo. Neizmerno se ljubita! Toda tudi onadva trepetata pred otroki. Sklenila sta, da Claire do 30. leta nikakor ne sme postati mati, potem pa se jim ne bosta ustavljala več . . .

Tak je položaj ob začetku romana. No, kmalu je marsikaj drugače. Ženi Séguina in Morangea se začitita nenadoma blagoslovljeni. Kakor strela z jasnega zadene ta »nesreča« oba zakonska para. Séguin očita Valentini nezvestobo, zatrjuje pred vsem svetom, da ni oče bodočega otroka, se odtegne ženi docela ter jo prepusti nesramnežu Santerreju. Sam pa se vda najgrši razuzdanosti in največji potratnosti brez mere. Pri tem propada imetje bolj in bolj . . . Valérie, žena Morangea, pa hoče obupati. Otroka ne mara niti sedaj. Ta otrok bi ji prečrtal vse visokoleteče načrte, katere ima s hčerjo in možem. Zato pa naj izgine. In zateče se v »Rue di Rocher«, kjer ima »madame« Rouche svojo skrivnostno, umazano in temno hišo. — Ta strašna hiša pa je polna zločinskih mater, ki so dovolile, da jim »madame« Rouche operativnim potom odpravi zarod . . . Kakšna je ta družba! Gospe najodličnejših slojev, nedorasle deklice — žrtve lastnih očetov! — guvernante, pestunje, dekle, delavke . . . vsi stanovi so tu zastopani . . . Tudi Norine je tu, žrtva Beauchénea! — Prizori pa, katere nam razgrinja Zola v tej hiši, so vprav grozni! Človek nehote želi, da bi ne bili resnični. — Semkaj zaide tudi lepa, velika, močna gospa Valérie. Z moževim dovoljenjem! Malo ur pozneje pa jo najde Morange mrtvo . . . Operacija se je ponesrečila. —

Morange bi obupal, ako bi ne imel svoje krasne hčerke Reine. Čim bolj se razvija, tem bolj je podobna pokojni nesrečni materi. Dobrodušni naivnež pa ni pazil, s kom občuje njegova hčerka. Serafine, baronica de Lowicz, jo je jemala v svojo družbo. Kakor bi vrgel lilijo v smradno kloako! — Serafine se je sama izročila nožu nekega »slavnega« profesorja, ki je izvrševal na ženskih najgrše operacije. Tako je postala baronica »enfin inféconde« in uživala je poslej brez skrbi ljubezen v najvišjih merah . . . V tej nemoralni družbi pa je padla seveda — tudi Reine. V strahu pred očetom, ki je smatral svojo oboževano hčerko še vedno za najčistejšega angela, se je dala Reine Serafini zapeljati ter se je izročila zločinskemu kirurgu. Toda kakor pred osmimi leti pri materi nož tudi pri njej ni imel srečnega uspeha: kakor mati je izkravela tudi hči . . .

Ob tragični usodi Morangevih dveh nesrečnic pa razkrije Zola zastor, ki pokriva Pariz in vso Francijo. In pokaže nam do zadnjega vse vire naraščajoče nemoralnosti in vse vzroke vedno naglejšega propadanja. Proti naravi, proti materinstvu se dviga vse. Eni iz pretirane ljubezni do otrok prvencev, drugi iz komodnosti, tretji iz bede, četrti iz npravstvene propalosti itd. Stotero vzrokov! Nihče ne mara otrok. Zatirajo jih torej v kali, v prvih mesecih ali pa jih oddajejo dojiljam ali celo v rejo brezvestnim ljudem. Matere ne doje same, in večina otrok vsesa pri moralno in telesno bolnih dojiljah kal smrti. Tisoče in tisoče pa jih gre na deželo, v vasi, ki se žive s tem, da — more male Parižane. Slike iz Rougemonta so naravnost nečuvene! Zemlja je plodna od samih pariških otroških truplec . . . Tako pa zakopavajo Francozi v zemljo svoje seme, da nikdar ne vzklije in ne vzraste na solnce ter pomnoži števila patriotov. Stotisoč otrok umrje na Francoskem siloma vsako leto. Zato pa ima Zola prav, ko trdi, da se katastrofa l. 1870. ponavlja leto za letom . . .

V tem času pa je Marianne rojevala Mathieuju otroka za otrokom. V blaženi ljubezni sta živela, in niti največje skrbi jima niso trajno skalile sreče. Mathieu je delal kakor mravlja in postal steber Beauchênovе tovarne. Toda izprevidel je, da mu zaslužek ne zadošča več. Kupil je torej pri Séguinu nekaj zemlje okoli svojega paviljona, katerega je prezidal, ter se lotil kmetijstva. Imel je srečo. In dokupoval si je zemlje vsako leto več ter končno docela opustil svoj posel v tovarni. Nekdanja puščava okoli lovskega paviljona se je izpremenila v rodovitno polje, ki je rodilo stoteren sad. Z umno kanalizacijo in s porabo najnovejših kmetijskih izumov si je Mathieu množil bogastvo sicer počasi, a vztrajno. V tem pa ga je podpirala vedno sveža, vesela in marljiva Marianne, ki mu je rodila srečna in ponosna skoraj vsako leto novo dete. In tekla so leta. Sinovi, ko so odrasli, so zavzeli vsak svoje mesto v življenski borbi, hčere so se mu pomožile, in tako so rasli okoli Mathieuja že tudi vnuki. In dvanajstero otrok je končno ljubilo Mathieuja in Marianno ter ju spoštovalo ter negovalo v neskaljeni sreči . . . Toda ne! Tudi nesreča ju je tepla včasih . . . skrbi, žalost, slabe letine, smrt, boleznj tudi njima niso prizanašale — ali v ljubezni sta premagala vse ovire ter postala veleposestnika. — »In Mathieu in Marianne sta živela še več nego dvajset let, in Mathieu je dosegel starost 90 let, Marianne pa 87 let. Tedaj so sklenili najstarejši: Denis, Ambroise in Gervais, ki so stali še vedno ob njuni strani, da bodo slavili njuno demantno poroko, 70letni dan njiju poroke, ko naj bi se zbrali vsi člani družine

na posestvu Chantebledu. To ni bilo lahko. Kajti ko so napravili zapisnik, se je pokazalo, da izvira od Mathieuja in Marianne 158 otrok, vnukov in pravnukov, in še nekaj novorojenčkov pravnukov. Ako so prišteli še priženjene može in primožene žene, jih je bilo vseh skupaj okolo 300.«

In to je bila krasna demantna poroka. Pod širokovejnatim, starim hrastom so pogrnili v obliki podkve ogromno mizo. Na sredi sta sedela Mathieu in Marianne, čvrsta in zdrava še vedno, na njiju desni in levi strani pa 300 gostov: otroci, vnuki, pravnuki in prapravnuki . . . vsi veseli, srečni in ponosni. Kakor kralj in kraljica sta sedela slavljenca v tej družbi, po katere žilah je tekla njiju kri! Ah, to je bil triumf tiste plodovite ljubezni, katera je polnila njiju srci vse življenje! In dokler je seglo njiju oko, vse njiju imetek — vse plodovito polje z bohotnim žitom

In poleg hiše hlevi z najplemenitejšo živino, polna staja iskrih konj — shrambe najboljših strojev. Povesod bujno blagostanje!

Da, to je bil triumf dela in ljubezni — praznik plodovitosti!

In v tem svečanem trenutku je stopil med to srečno ogromno družino smehljaje mlad mož. Šel je naravnost k Mathieuju in Marianni. Dospevši pred nju, je dejal z močnim glasom:

»Dober dan, ded! Dober dan, babica! Še enega krožnika je treba, kajti tudi jaz sem prišel slavit vajin častni dan.«

Vsa družba je strme molčala. Kdo je bil ta mladi mož, katerega ni videl še nihče? . . . In začudenje je naraščalo, kajti bil je Mathieuju izredno podoben — iz roda Fromentovega je vsekakor, saj ima njega svetle oči in visoko čelo. Mladi Mathieu je oživel v tem mladeniču, ki je bil prav tak kakor s spoštovanjem hranjena slika, kažoča Mathieuja starega 27 let, ko je začel osvajati Chantebled.

Tedaj je Mathieu vstal tresoč se — Marianne pa se je blaženo smehljala, saj ona je razumela prva.

»Kdo pa si, otrok, ki me nazivlješ deda in ki si mi podoben, kakor bi bil moj brat?«

»Jaz sem Dominique, najstarejši sin vašega sina Nicolasa, ki živi z mojo materjo Lisbetho v veliki, svobodni deželi, v novi Franciji.«

»In koliko si star?«

»Prihodnjega avgusta bom sedemindvajset, ko bo tam doli voda Nigra, tega dobrega velikana, oplojala naša širna polja.«

»In povej nam, ali si oženjen — ali imaš otroke?«

»Za ženo imam Francozinjo, ki se je rodila v Sènegalu, in v naši hiši iz opeke, katero sem si sezidal, rasto štirje otroci pod vročim solncem Sudana.«

»In povej nam, ali imaš brate in sestre?«

»Moj oče Nicolas in moja mati Lisbeth sta imela 18 otrok, izmed katerih sta dva mrtva. Šestnajst nas je, devet sinov in sedem hčera.«

Mathieu se je veselo smejal, kakor bi hotel reči, da je njegov sedaj petdesetletni sin vrl delavec življenja, ki je več storil nego on. Pogledal je Marianno, ki se je tudi smejala blaženo.

»Ker si torej, otrok moj, sin mojega sina Nicolasa, pridi in poljubi naju za najino poročno slavnost. Prinesli bodo takoj krožnik tudi zate, ki si sedaj doma.«

Hitro je stekel Dominique okoli mize, objel s svojimi močnimi rokami starčka ter ju poljubil . . .

Kolika radost je objela iznova vse velikansko omizje, ko je pripovedoval Dominique o svojih v Afriki, o njih zmagovitih bojih s plodno naravo! Tudi tam ob Nigru žanje delavnost, vztrajnost in rodovitnost Fromentov triumfe. Da, preko morja je segala kri Matiejeva in povsod je delala čudeže ljubezni . . .

Mathieu pa se je dvignil in dejal s krepkim glasom, a poln ganotja:

»Na tvoje zdravje! Na zdravje mojega sina Nicolasa, njegove žene Lisbethe in vseh, ki so se narodili iz njiju ljubezni! Na zdravje vseh, ki se bodo še rodili, od roda do roda!«

In vstala je Marianne ter dejala:

»Na zdravje vaših žen in deklet, vaših soprog in mater! Na zdravje vseh, ki ljubijo, ki rode in ki bodo ustvarjali vedno več življenja in vedno več sreče!«

Toliko sreče sta doživela onadva, ki nista poznala egoizma . . .

A drugi?

Beauchênu in Constanci je umrl bolehn Maurice, jedva da je dorastel do mladeniške dobe. Ko pa sta hotela dobiti za svojo veliko tovarno vendarle dediča, se je skoraj dve desetletji »varana« narava nad njima maščevala: prazne so ostale njuje želje . . . zaman sta iskala pomoči pri zdravnikih in babicah . . . Potomca ni bilo. Njun zakon se je porušil, z njim pa vsa nekdanja sreča.

Beauchêne se je vdal razuzdanosti, pijančevanju in razsipnosti docela. Zanimaril je tvornico, se zadolžil ter jo končno prodal Mathieuju.

Constanca je postala celo zločinka — morilka Blaiseja, Mathieujevega sina, ki naj bi postal Beauchênov naslednik.

Tudi Séguin je zapravljal vse premoženje ter propadel popolnoma. Dekadentni Santerre je podlo Valentino, ko se je je nasitil, pahnil od sebe, in nesrečnica je postala na stara leta smešna po-božnjakinja . . .

Tudi dobrčina Morange je poginil tragično. Stemnil se mu je um; pred slikama svojih dveh pokojnic je nagomilil velike vsote denarja, a sam je stradal, dokler ni poginil. Usmrtil se je, skočivši z lifta . . .

Ostal je le še srečni par Claire-Angelin. Do tridesetega leta si je izgovorila lepa Claire, da bo uživala srečo zakona brez otrok. No, tudi potem jih ni bilo; dolgo »varana« narava se ni dala preprostiti več. In usoda ju je tepla neusmiljeno: Angelin, slikar, je oslepel, Claire pa je padla kot žrtva roparjev . . . Umorili so jo propadli potomci Norine in njene matere . . .

Tudi baronica de Lowicz, ta moderna Messalina, ni ušla osveti narave. Po oni strašni operaciji je postala brezspolna blodnica, kakršnih je baje v Parizu dvajsettisoč in pol milijona na Francoskem. Same kastratke! — A dolgo ni uživala svoje orgiastično uživane brezskrbnosti. Njeno telo je postalo za ljubezen brezčutno in propadalo je hipoma. V najlepši dobi je bila onemogla starka, samo okostje . . . In nepopisen obup ji je trgal dušo, dokler niso pobesnele odvedli v blaznico.

Tako je obdelal Zola svojo tezo od vseh strani ter kot mojstrski slikar razdelil luč in temo tako, da pride glavna oseba čim najbolj do veljave. Mnogo groznih, ostudnih, zoprno brutalnih prizorov je v tem najobširnejšem romanu Zole, toda nobeden ni odveč in vsak je izveden z največjo n r a v n o r e s n o b o. Vsi tisti strašni, s pretresljivo plastiko naturalistično slikani prizori pa so le temno ozadje svetlih dveh idealnih prikazni, Mathieuju in Marianne.

Mathieu je simbol trdne moške vere in ljubezni, utelesba delojlubnosti, tip poštenja in n r a v n o s t i. Njegovo zmagoslavno prepričanje je, da je plodovitost zemlje toliko, da more preživiti še mnogo več človeštva, nego ga pokriva sedaj zemlja, ako je delavno in n r a v n o.

Marianne pa je Zoli vzor moderne žene. Ne čista devica novega zakona, nego zrela žena z dojenčkom na prsih in z zarodom novega bitja pod srcem je ideal Zolove žene. Zato pa nam kaže Zola ta svoj vzor pri vsaki priliki in v najraznovrstnejših razmerah. Mati je Zoli višek ženske popolnosti — mati v krogu zdravih otrok in na strani ljubljenega moža. Najpožrtvovalnejša, najmanj nase misleča in najmanj zase skrbeča, a vse darujoča ženska-mati se zdi Zoli najlepša, največje proslave vredna — ona naj bo vedno in vedno nov sujet umetnikov, slikarjev, kiparjev in pisateljev. Mati je najvzvišenejše, najsvetejše bitje na svetu in ona zasluži najvznositeljših himen vesoljnega pesništva — ne pa sterilni, jalovi, v perverzih blodništvih uganablajoči se individui Santerrejeve dekadentne muze.

Zato pa Zoli ni nikdar dovolj proslave materinstva; čast in slavo mu poje zopet in zopet. S tem je kakor umetnik okusa porinil daleč v ozadje vse one strašne in grozne prizore po raznih bolnišnicah, porodnišnicah in najdenščnicah ter po tistih javnih moriških pariških otrok. Vse to blato izgine pred solčno poezijo Zolovega materinstva . . . Toda ne le Marianno, tudi druge matere kaže Zola v krogu njih otrok. In slika jih, kako napačna, nesrečonosna je njihov ljubezen, ki izvira iz nezdravega egoizma, kako pogubna je pretiranost skrbi za bodočnost otrok. Kot praktičen pedagog dokazuje Zola, da je najboljša dediščina, katero morejo dati starši svojim otrokom: dobra vzgoja, deloljubne roke, zdravje, in čisto, neoskrunjeno ime. Bogastvo je nestanovitno, ki more izginiti hipoma, in gorje otrokom, ki so z bogastvom staršev izgubili vse! —

Roman »Fécondité« je spisal E. Zola v svojem prostovoljnem pregnanstvu, na Angleškem, kamor je pobegnil iz Pariza radi svoje afere v poslej zmagonosno dokončani Dreyfusovi pravdi. A romanu se ne pozna nikjer, da je ga pisal v pregnanstvu političen begunec. Po obsegu je največji izmed vseh Zolovih romanov in po svoji socialno-politični ter umetniški vrednosti ne zaostaja za najboljšimi.

Šestdeset let je star Zola, sam vzor literarne plodovitosti, a pero mu teče gladko kakor takrat, ko je pisalo »Germinal« in »L'Assomoir«. Da, še lepše! Njegov v ciklu »Rougon-Macquart« včasih prebrutalni naturalizem se je tekom let ublažil in v tem delu je umetniško zasenčen z bohotnim cvetjem najdivnejše poezije; njegov nekdanji cinizem in pesimizem se je umaknil pesniško vnositemu optimizmu. Da, toli sovraženi materialist Zola se je pokazal v tem

delu tuintam idealista najvišje potence. Pisatelj ni več dosleden naturalist, celo mnogo neverjetnega romanticizma je v njegovem romanu.

Res je, da pretirava Zola v svoji vzorno moralni tendenci, da igrajo slučajji česte veliko ulogo, in da ima Mathieu v vseh svojih podjetjih vprav čudovito, dasi ne izključno nemožno srečo. Tudi je resnično, da je zagrešil pisatelj nekaj anahronističnih lapsusov — ali vsi ti nedostatki so vprav malenkostni spričo velike ideje, katero kaže Zola osvetljeno z vseh strani.

Med pornografijo so metali kratkovidni estetiki Zolove romane, prebravši jih površno in brez ozira na njih prikrito, toda vedno moralno tendenco. V tem delu pa je avtor dvignil docela razvito zastavo pravosti, na kateri stoji s plameni zapisano: »Narod moj, bodi moralen, sicer pogineš!«

Kot apostol pravostne plodovitosti je nastopil Zola . . . Ali bo imel kaj uspeha? Ali ne bodo poslušali Francozi rajši svojih Santerrejev?!) Morda! —

Te pa je dejstvo, da poje Zola svoj evangelij tako krasno, da se zdi človeku, kakor bi čul bučanje gigantskih orgelj, na katerih igra umetnik-mojster stoglasno veličastno himno, ki pretresa duhove in polni srca z razkošjem.

B r o d a r .

Po Savi vozi mlad čolnar,
po Savi vozi mlad brodar,
v krmilo se upira;
lovi se veter mu v laseh,
iskri se solza mu v očeh,
in duša mu umira.

Saj zvon zapel je od bregov,
saj zvon zapel je do čolnov.
Kdo ve, čemu pozvanja? —
Če drugi ne, pa ve čolnar,
če drugi ne, pa ve brodar,
kaj zvonov glas oznanja.

»Čemu bi brod ustavljal svoj,
čemu korak napravil svoj
na kršno prodovino?
Nevestica — nezvestnica —
ti sladka moja ljubica —
ostavljam očevinol« —

Po Savi vozi mlad čolnar,
po Savi vozi mlad brodar.
Kam dereš? Si li blazen? . . .
V vrtincu veslo se vrti,
ob skali tok šumeč hrušči
in žene čolnič prazen.

Dr. Ivan Robida

) Čitaj Prévostov roman »Frédérique«!

Iz pisem Jurja Šubica.

Ob desetletnici njegove smrti.

Priobčil Ivan Šubic.

XIX.

V Parizu, 14. decembra 1880.

Ljubi moj!

četrtek popoldne sem dospel v Pariz, kamor me je prijatelj Hynais povabil prav zadnje trenutke, ko sem zapuščal Atene in hotel domov v Avstrijo. Odpeljal sem se prejšnji četrtek iz Pireja s parobrodom »Provence«; v nedeljo proti večeru smo se zasedrali za kratek čas pred Neapoljem, od tod pa smo dospeli v torek zjutraj v Marseille, kjer sem stopil zopet na suho zemljo in z vlakom odpotoval proti Parizu.

Na morju je bila vožnja vedno mirna in vreme prekrasno. Občudoval sem Neapolj in gledal Vezuv, zrl nebrojno čarobnih otokov in se divil slikovitemu bregu marseillskemu — le prehitro, kakor sanje so minili lepi dnevi! Moja družčina je bil turški častnik, rojen Grk, fin in olikan mož, s katerim sva postala prav dobra znanca. Ogledala sva si skupaj Marseille, njegov »Prater«, galerijo i. t. d., potem pa se razšla; on je ostal po opravih v Marsellu, jaz pa sem jo popihal v Pariz.

Tu sem seveda še povsem novinec. Hynais nima mnogo časa, in zato sem navezan sam nase. V nedeljo in danes sem bil šel v Louvre, kjer so velikanske krasne zbirke, menda največje na vsem svetu. Veronese, Murillo, Rubens i. dr. so v impozantnem številu zastopani. Pa kaj Ti hočem popisovati te zbirke! Popise najdeš v potnih knjigah, vtisov, ki jih naredi na človeka, pa itak ni mogoče označiti z besedami. — Da se življenje v Parizu nikakor ne more primerjati z dunajskim, to si gotovo že čestokrat čul. Dunaj je pravo provincialno mesto — ali veš, kako smo včasih tekli domov, ko se je bližala deseta ura, zaradi vražjega »Sperrsechserla«? Vprav vaške razmere! —

S Hynaisom delava za praško gledališče. Takega dela prej nisem poznal in uverjen sem, da si bodem pri tem pridobil mnogo nove prakse. Včasih premišljuje, sem li prav storil, da sem šel v

Pariz, ali ne? V Atenah se mi je bilo zelo težko odločiti. Lahko bi bil tam ostal, rad bi bil šel na Dunaj nazaj — a odločil sem se za tretje, namreč za Hynaisovo povabilo. Vederemo!

Pojdi k bratu Janezu s tem listom; jaz ne vem, če je še na Dunaju, in zato pišem ta list za oba. Srčen mu pozdrav! Zdravstvujta oba in sprejmita mnogo poljubov

od

vajinega Jurja.

XX.

V Parizu, 28. februarja 1881.

Dragi moj!

Ta list Ti pišem v krčmi pri zajtrku. Takoj naprej Ti povem, da je Juri danes slabe volje in da si bolj nego kdaj želi imeti Tebe na svoji strani. Oh, kako mi je žal, da Te nimam pri sebi! Nimam ga človeka, s katerim bi mogel le eno zaupno besedo izpregovoriti, le enkrat pokramljati o svoji domovini. Ko tako sedim pri kupici piva, prihaja mi na misel, kolikokrat sva sedela skupaj pri Gauseju na Ringu, skupaj sanjarila, delala načrte za prihodnost in si razkrivala srčne bolečine... Vraga, če sem se kdaj dolgočasil na tem božjem svetu, dolgočasim se zdaj tu v Parizu, v mestu življenja in lahkoživnosti!

Danes je pustni dan, in prilika bi bila, doživeti marsikaj zanimivega — a kaj hočem, volje sem slabe in jezika ne znam! S francoščino mi sploh gre počasi. Zdi se mi, kakor da bi Juri ne imel talenta za jezikovne študije in pa — to povem samo zaupno Tebi — len je tudi v precejšnjem obsegu!

Zdaj pa še kaj veselejšega! Te dni sem bil predstavljen slikarju Munkacsyju — ime Ti je pač znano. Bil je sila prijazen z menoj, in dolgo sva se pogovarjala o naših umetniških razmerah. On slika kolosalno sliko: »Krist pred Pilatom«. Meni se zdi, da se v modernem času ni nič boljšega ustvarilo, nego je načrt za to delo. Munkacsy me je povabil, naj ga kmalu zopet obiščem; zdi se mi, da to znanje ne bode zame brez pomena, kajti Munkacsy je velik umetnik in zelo vpliven mož. Okoli njega se koncentrira izdaten del pariškega umetniškega življenja.¹⁾

¹⁾ Znanje z Munkacsyjem je bilo za našega slikarja v istini velikega pomena bodi v umetniškem, bodisi v materialnem oziru. Stopil je z njim kmalu v ožjo dotiko, bil vpeljan v odlične družbinske in umetniške kroge in dobival je od njega raznih naročil. Odkar je bil znan z Munkacsyjem, se je tudi vplivni

Danes zjutraj sem zvedel o smrti ruskega carja. Pretresljiva novica — kakor da bi to res kaj koristilo človeštvu!

Srčno Te pozdravlja in poljublja

Tvoj

zvesti Juri.

XXI.

V Parizu, 19. marca 1881.

Ljubi moj!

Same žalostne novice z doma — teta Špela je šla v večnost po dolgi in mučni bolezni. Reva je zdaj odrešena, vsaj zadnja leta itak ni imela ničesar dobrega na tem svetu!

Jaz sem zdrav in s Hynaisom delava kakor črna živina. Le malo zdaj ukradem kakšno urico, da grem v Louvre ali kam drugam malo pogledat. Zdaj že nekoliko poznam tukajšnje življenje. Znancev sicer nimam še mnogo; zvečer hodim v bližnjo restavracijo, kamor zahaja dokaj slikarjev s svojimi »modeli« — to je življenje! Žal, da pariški trgovec z umetninami, znani Sedlmayer, ki je bil važen faktor pri razvoju slave ogrskega umetnika, jel zanimati za Jurja in dajati mu razna naročila. V kakem razmerju je bil Juri z Munkacsyjem do svoje smrti, kaže nastopno pismo, katerega original se nahaja v mojih rokah. Pisala ga je soproga Munkacsyjeva:

53 Avenue de villiers.

Paris, den 18. Januar 1889.

Herr Šubic!

Mein Mann beauftragt mich, Ihnen für Ihre liebenswürdigen Zeilen zu danken und Ihnen mitzuthellen, dass er nicht glaubt, vor April mit der grossen Leinwand beginnen zu können und dass er fest auf Sie für April zählt, da er alle andere ihm angebotene Hilfe abgelehnt hat und den Plafond mit Ihnen allein machen will. Bitte also um diesen nächsten April in Paris einzutreffen, was uns sehr freuen wird.

Mit den besten Grüssen meines Mannes zeichne ich mit Hochachtung

Cecilie Munkacsy.

To prijateljsko razmerje je trajalo neskaljeno do smrti Jurjeve. Imel sem l. 1889. tudi sam priliko, prepričati se o njem; tega leta sem šel na svetovno razstavo v Pariz in bival seveda pri Jurju. Takoj prve dni me je predstavil Munkacsyju, ki je bil že obveščten, da prideva. Sprejel naju je v malem ateljeju prekrasnega svojega hotela. »Frajt mich sehr, den Frajnd majnes lieben Frajndes kennen zu lernen«, mi je dejal, podavši mi roko. Potem me je peljal po vseh prostorih svoje palače, razkazal v prvi vrsti veliki atelje, katerega je rabil za večje slike, in povsod najljubezniveje opozarjal na razne umotvore, ki so polnili njegovo hišo. Oprava je bila silno bogata, in najdragocenejši predmeti, starinski in moderni, so bili vprav ženialno razvrščeni po raznih sobah in dvoranah.

I. Š.

včasih primanjkuje novcev, kajti Pariz je drago mesto. V materialnem oziru bi bil morebiti bolje storil, ko bi bil šel kar na Dunaj in tam prevzel mesto asistenta pri prof. Griepenkerlu, ki mi je poleg tega obetal tudi drugega dela — vendar hvalim Boga, da sem prišel v Pariz in da imam priliko, seznaniti se s tukajšnjimi umetniškimi odnošaji.

Na rožicah mi torej ni ravno poslano, a po drugi strani tudi ne morem tožiti, da bi se mi godila sila. Tožiti se človek tu sploh odvadi, kajti tu ni nemških filistrov ž njih »svetoboljem«. Tu žive ljudje veselo in zadovoljno, pridni so, pri tem pa znajo živeti, drugače nego na Nemškem.

Pozno je že. Zdaj grem večerjat, potem pa hočem malo poseči po francoski gramatiki, če ne pojdem morebiti v gledališče, kamor pogostoma zahajam. Razumem sicer jako malo, a igrajo tako izborna, da imam vkljub temu izreden užitek.

Srčen pozdrav in poljub!

Juri.

XXII.

V Parizu, 24. aprila 1881.

Dragi moj!

To pismo pišem zopet v kavarni — v svoji navadni pisarni — zato ne zameri, če nit moje pisave ne bode strogo pravilno razvital! Danes sem preštudiral zadnjo številko »Zvona«, ki mi vselej napravi mnogo veselja in zabave. Tavčar je vedno še stari Kosmov Janez. Prijatelj pa bi si bil lahko svoj trud prihranil, po mojem mnenju seveda. Ne vem, če nam kaj koristijo take pregrete fraze. Zakaj jih ni poslal v kako »Modezeitung« mesto v »Zvon«? To je moja sodba v krčmi. Morebiti ne sodim prav, ali saj veš, da sem star sovražnik vseh v nemškem slogu zvarjenih razprav brez pomena. Drugo je izvrstno. Jurčič je pač stara korenina; njemu je vse kar namenjeno in prorojeno. Ta pa ta!

Danes je Hynais odpotoval v Prago in sicer za nedoločen čas. Brat Janez mi piše iz Prage, da se mu tam dobro godi, in da je dela pri gledališču jako veliko.

Sedaj bodem samoval brez Hynaisa v Parizu in moral vsaj v jezikovnem oziru bolj samostojno plavati, kar mi bode le koristilo

Kmalu mi kaj piši, ostani zdrav in sprejmi gorek pozdrav

od svojega

Jurja.

XXIII.

V Parizu, 17. maja 1881.

Dragi Ivan!

To pismo Ti pišem izjemoma doma. Tvoj zadnji list sem prejel, a karta, o kateri omenjaš, da si mi na njej poročal o smrti Jurčičevi, ni došla v moje roke. Za Boga, kako me je pretresla ta vest! Kdaj zopet dobimo moža, ki bode njemu enak — morebiti nikdar več! Morebiti bodo potomci Jurčičovo izgubo bolj občutili in spoznali nego naši sedanji rojaki; jaz vsaj čutim v tujini, da smo izgubili enega najboljših, kar jih je rodila mati slovenska. Jaz sem bil vsled te novice popolnoma porrt; zame je Jurčič velik umetnik in velik mislec! Koliko načrtov, koliko upov in nad je nesel s seboj v grob . . . Bog se usmilil!

Jaz se v zadnjem času preganjam kot večni žid — nikjer nimam pravega obstanka, nikjer ne najdem pravih tal za mirno in sigurno eksistenco. Najbolj se bojim, ko bi bilo treba zopet iti na Dunaj nazaj. Tam bi bil za veke izgubljen, in črtili bi me, da sem si upal v ta svobodni Pariz. Ti ne veš, kaki starokopitneži odločujejo na Dunaju, in koliko sovraštva sem si nakopal, ker se nisem vrnil iz Aten neposredno na dunajsko akademijo! — V zadnjem času sem stopil z Brožikom v zvezo in dogovarjam se z njim, da bi mu pomagal pri njegovi kolosalni sliki »Hus«. On stanuje blizu mene, in upati je, da se kmalu pobotava glede materialne strani.

Arhitekt Ziller mi je pisal iz Aten ljubo pismo, iz katerega posnemam, da je mogoče, da pojdem zopet nazaj na Grško, kjer bi dobil še večje naročilo, nego je bilo pri Schliemannu. Ta mi je poklonil svojo zadnjo knjigo »Ilion« — če Te zanima starinska krama, Ti jo rad pošljem na Dunaj.

Veseli me, da si zdrav. Kdaj izide Tvoj spis v »Zvonu«? Jaz tudi nameravam tapatam kaj poročati v list. Zanimivega bi bilo dovolj, a človek nerad prime za pero.

Zdrav sem in s tem sem menda vse povedal, kar sem Ti nameraval danes pisati. Prilagam samo še tisoč bratskih pozdravov in bratski poljub ter ostajem

Tvoj

Juri.

XXIV.

V Parizu, 8. junija 1881.

Dragi moj!

Brožik je predrugačil skico za »Husa«, in zategadelj še nisva pričela z delom. Upam, da se ga drugi teden lotiva. Zadnje čase sem imel nekaj manjših naročil, katera mi je preskrbel Hynais. Bil sem jako priden.

Žal, da od doma prihajajo samo slabe novice. Oče toži, da ima pač dela, a novcev ni dobiti nikjer. Vsled tega občna mizerija v družini — tudi umetniško življenje v malem slogu!

Ziller mi je vnovič pisal in naročil nekaj portretov po fotografskih slikah. Takega dela se bojim na vse pretrge, a kaj hočem, človek mora živeti, in sicer živeti v Parizu! Sploh pa imam sedaj polno načrtov — dal Bog, da bi vsaj polovico mogel dognati, kar mi roji po glavi. Le na Dunaj ne nazaj!

Včeraj sem bil pri Munkacsyju. Dal mi je malo naročilo (nekaj risanja). Ko sem se poslovil od njega, mi je rekel: »Le glejte, da ostanete v Parizu in da začnete kako večje delo; če me bode te v kakem oziru potrebovali, sem Vam rad na razpolaganje«. Upam, da to niso prazne besede, in uverjen sem, da se mi v bližnji prihodnosti ne bode trebalo boriti z materialnimi skrbmi, in to tem manj, ker sva se z Brožikom precej kavalirsko pogodila za mojo pomoč pri Husu.

Tvoj

Juri.

XXV.

V Parizu, 9. avgusta 1881.

Predragi Ivan!

Pri Brožiku sem pred 14 dnevi dogotovil delo, ki mi je bilo odločeno pri »Husu«, in sedaj sem zopet sam v ateljeju, ki ga imava s Hynaisom skupaj na »Place Pigalle«. Hynais je še vedno v Pragi in morebiti se pomudi tam še cel mesec. Meni se nič kaj ne ljubi v zadnjem času, in tudi nimam posebnega dela. Ti ne veš, kako so tu modeli dragi — seve, brez nature je pa škoda za vsak trud. Te dni sem mnogo hodil po mestu, deloma pa tudi v okolici slikal po naravi. Moj tovariš je sedaj redno Čeh Chittussi, ki izborna dela pokrajinske slike, in Munkacsyjev učenec Rex (doma iz Prage). Brožik je sedaj na deželi v Trèportu, a pričakujem ga vsak dan nazaj. Pisal sem Ti že menda, kako ogromna kompozicija je njegov »Hus«, in da ima nad 50 oseb. Sprednje so večje mimo naravne velikosti.

Morebiti v malo dneh pričnem za Brožika kopirati njegovo letošnjo sliko »Kolumb« iz »Salona«, a v manjšem formatu. Munkacsy je bil z mojim delom jako zadovoljen in obljubil mi je nadaljnih naročil.

Pišeš mi, da Ti je dolgčas. Ne bodi šalobarda! Pomisli, kako gre pa meni, ki bivam že nad dve leti vedno med tujci, nevešč njih jeziku in brez prave družčine. Pa vendar korajžno rijem dalje!

Papir je pri kraju, želodec me tudi spominja, da je čas za zajtrk — torej pa končam in ostajem s premnogimi pozdravi in poljubi

Tvoj

Juri.

NB. Zanimalo Te bode, kaki so tu honorarji. Umeje se, da se ravna jo popolnoma po subjektivni oceni. Žal, da navadno posredujejo trgovci z umetninami, ki potem pridrže mastne procente. Za prej omenjeno malo risbo, katero sem izvršil po posredovanju Munkacsyja, sem dobil 300 frankov — imel sem ravno tri dni dela. Sedlmayer je pa velik stiskač in trgovec. Mož ima nekak monopol in ima vse umetnike v rokah. Tudi Munkacsy je od njega popolnoma zavisen; sklenila sta poseben kontrakt, ki Munkacsyja strogo veže. Zgodilo se mi je že, da sem temu trgovcu cel mesec »taberhoval« in končno komaj 300 frankov potegnil . . .

XXVI.

V Parizu, 8. novembra 1881.

Predragi moj!

Za Tvoj zadnji list srčno hvalo — vendar enkrat kaj veselejših novic od doma. Tudi brat Janez mi sedaj večkrat poroča iz Prage o svojem delu in tamošnjih umetnikih. Pravi, da ostane v Pragi še en mesec, potem pa da se povrne na Dunaj

Jaz delam zopet pri Brožiku. Svojega »Husa« je popolnoma predrugačil in na novo komponiral. Ves format je sedaj dokaj višji. Slika bo 7 *m* dolga in čez 4 *m* visoka. V kratkem moram tudi izvršiti novo naročilo, ki sem ga dobil po Munkacsyju; obenem bodem slikal neko večjo kopijo iz Louvra — za zimo sem torej dobro založen z opravilom. Med tem delom bodem tudi zase kaj komponiral, drugače se preveč zanemarim. Znancev je zdaj mnogo tukaj, a jaz hodim malo v družbo, razen s Hynaisom, kateri je kake 14 dni zopet v Parizu. Stanovala bodeva še dalje skupaj.

Med tem, ko pišem ta list, sem zopet dobil neko naročilo od Munkacsyja — mož se v istini jako zanima zame. Popoldne pojdem k njemu, da se podrobneje pogovoriva.

Pismu pridenem eno fotografijo znanega Ti Jurja Šubica v Parizu, kateri bi pač raje osebno, a ne v papirnati obliki iznenadil gospoda Ivana — no, morda spomladi!

Sladek počitek po mnogem trudu in mnogo zabave v domovini
Ti želi, tisočkrat Te pozdravljajoč

Tvoj

zvesti Juri.

XXVII.

V Parizu, 19. julija 1882.

Ljubi moj!

Odgovarjam Ti takoj na Tvoj list — drugače zopet zaostanem po svoji stari navadi, pravzaprav razvadi.

Jaz delam že nekaj dni z nekim prijateljem v Versaillesu, kamor se vsako jutro voziva, zvečer pa se z železnico zopet vračava v Pariz. Slikava neko kopijo, ki bode jako dobro plačana, in ki bode najbrže povod za razna druga naročila.

Drugače se imam po navadi, in kakor vidiš, posla mi ne manjka — žal, da ni tak, kakor bi si ga človek želel!

»Narodni praznik« v Parizu še vedno ni končan; zanimivo je opazovati to živahno ljudstvo, ki vrvi in mrgoli po ulicah, veselo in navdušeno. Vse mesto je te dni podobno dunajskemu Pratru.

Vest o smrtni boleznih Riharda Laha me je silno užalostila — ubogi prijatelj! Ako se še snideš ž njim, sporoči mu moje sočutje in moje najgorkejše pozdrave! Koliko dragih prijateljev je že moralo v grob . . . Srce krvavi, ko se spomnim teh prerano izgubljenih izvrstnih mladeničev . . .

Pozdravi mi znance v Ljubljani. Jaka Hafner je pač še vedno stara zlata duša. Tudi Levstika mi najlepše pozdravi in mu povej, da čestokrat mislim na one ure, katere sem imel srečo preživeti poleg njega!

Morebiti Ti bom prav v kratkem obširneje pisal, osobito o svojih načrtih za razna dela in o upih, katere gojim v tem oziru. Za danes Te bratsko pozdravljam in poljubljam.

Ves Tvoj

Juri.

XXVIII.

V Parizu, 31. oktobra 1883.

Dragi Ivan!

Šele v soboto 28. t. m. sem jo pripihal z brzovlakom zopet v Pariz. Bil sem v Quezy, kakor veš, in Tvoj zadnji list mi je došel še v Normandiji. Zagotavljam Ti, da sem ga bil neizrečeno vesel. V Normandiji sem preživel jako lepe dni; bivanje na deželi mi je dušno in telesno mnogo koristilo. Sedaj delam zopet pri Munkacsyju; pomagam mu pri njegovi veliki sliki »Krist na križu«. Ono upanje za zimo se je pa čisto podrló. Naročil bodem imel sicer dovolj, samo drugačnih, nego sem upal, in tudi manj novcev si bodem prislužil. Prišel sem namreč vsled lastne krivde navzkriž z ono osebo, ki je hotela pri meni naročiti večje delo — toda dovolj o tem; jaz sem uverjen, da je boljše tako —.

Hynais biva te dni v Pragi, kamor je odpotoval, da prevzame slikanje velikega zagrinjala za Narodno gledališče. Mislim, da se kmalu vrne, in potem začneva skupaj delo, ki bode ogromno. Posla bode do pomladi.

Da sem zdrav, tega še ne omenjam, saj se vedno dobro počutim, odkar sem v Parizu, in še mislim ne na bolezen.

Kakor hitro svoje stvari malo uredim, Ti hočem obširneje opisati privatne svoje razmere. Te dni namreč še nisem dosti v redu; mestni hrup po skoraj dvomeščnem miru na deželi, takoj prvo uro po prihodu vprežen v delo, obiski znancev in tisoč enakih stvari — vse to je povod, da ne ujamem zase niti ene mirne urice!

Tvoja poročila iz drage domovine so me jako zanimala in veselila. Posebno pa me je vzradostilo, da se je sestra M. omožila. To je vendar naravnejša in srečnejša bodočnost, nego če bi ostala večno deklet — in čas je bilo pa že tudi! Ravno tako mi napravlja mnogo veselja, da se me vsi znanci tako ljubo spominjajo. Spomladi upam, da pridem skoraj gotovo vsaj za kratek čas med vas.

Težko pričakujem Tvojega lista, na katerega Ti hočem takoj zopet odgovoriti. Do takrat pa, duša draga, ostani zdrav in sprejmi bratski poljub

od svojega

zvestega Jurja.

NB. Ker se tudi s pisarijo ukvarjaš in Ti utegne šiniti v glavo, da bi kaj izdal — glej na lep papir; — v tem oziru grešimo Slovenci, da je groza! Te dni sem dobil v roke knjigo, ki mi je dala povod k tej opazki.

(Dalje prih.)

Bil je človek.

Spisal Karel Dolenc.

Marta, ti ne slutiš, kako si me danes užalostila! ...
 »Kako ste srečni! Sam svoj ste, nezavisen, prost!«
 Marta — ali si res tako mislila, kakor si govorila? Ali res? — Ne, ne morem verovati — ne morem! Saj ti vendar najbolje poznaš moje srce. Tebi sem ga odprl kakor še nikomur v življenju. Skrivnosti, potopljene v najglobljeje globine tega srca, sem dvignil iz prepadov ter jih razgrnil pred Teboj. Ti poznaš mojega brezsolčnega življenja nemilo, mrzlo usodo.

In ti si me blagrovala, mi malone zavidala! —

Mislím, da so bile to le nepremišljene besede, sicer bi moral dvomiti o tebi! —

* * *

»Sam svoj — nezavisen — prost — srečen!«

Kako čudne besede, kako tuje in neznane mi! —

Zunaj je noč. Pozno je — na polnoč gre . . . Spat? Ne! Spati ne morem! Gibati se moram, da se vsaj utruđi telo. Ž njim se utruđi nemara tudi duh — sicer me umore mračne misli . . .

Vse tiho, vse spi . . . Noč je temna. Nebo je zagrnjeno z oblaki. Le zdajinzdaj zaspano zamiži tuintam kaka zvezdica izmed fantastično raztrganih oblačnih skupin . . . Čas leze neizrečno leno . . .

Vse tiho, vse spi. Le jaz bedim. Kakor jeznik stopam po sobi.

Šest korakov je dolga ta sobica — niti enega manj niti enega več. — Šest korakov! In ta ozki prostor bi mi naj bil svet — v to ped prostora mi hočejo vkleniti duh. In kar je zunaj te sobice — ves širni svet in življenja pretresljiva žaloigra, ono valovito življenje z obilnim svojim trpljenjem in s skopo odmerjenim veseljem — vse to bi mi naj bilo tuje!

Da, to zahtevajo od mene! Moj modri »šef« mi je danes povedal v obraz, da se človek našega stanu naj zadovolji s svojo sobo in naj pusti svet svetu.

No, moj »šef« je star dvainsedemdeset let. In v mladosti mu celica šest korakov dolga in štiri široka ni bila dovolj — kakor se med drugim sliši . . .

Šest korakov -- in svet! —

Ne, nekaj me davi v grlu, srce mi nekaj stiska z neznansko močjo. Zaplakal bi, zaihtel, zavpil bi, da me sliši ves svet:

Ne — ne morem — tega ne morem! Izrujte mi srce, umorite mi duh — a dokler mi utriplje v prsih srce, in dokler mi duh misli — misli smelo in ponosno — tako dolgo bode mi svet — svet, ne pa ta tesna izbica, ki se v njej niti prav obrniti ne morem.

* * *

Ti me nisi kanila žaliti? Hotela si me le malo podražiti, malo nagajiva si bila?

Hvala ti, Marta! . . .

* * *

Pretvorite naravo, ako jo morete! Postavite se ji vsi nasproti, navzlic vam in vašemu smešnemu prizadevanju pojde mirno svojo pot, določeno ji po večnih, nepregibnih zakonih . . .

Ko pride čas pomladi, vsa priroda oživi. Mora oživeti! — Iz zeleneče zemlje porivajo cvetke svoje pisane glavice. Po vitrah debel se pretaka življenja sok. Vršički poganjajo popke. In ti pokajo — in zelenje se zasmehlja oživljajočemu solncu naproti . . . In v gozda mladem zelenju zapojejo pevci — zapoje kipečo himno večne ljubezni . . .

In v človeškem življenju bi naj bilo drugače? Ne! Po duše mračni zimi pride pomlad: Zabliskajo se žarki ognjenih oči — zaleskečejo — in bolj vroče šinejo v mrzlo srce, nego sije pomladno solnce na prirodu. In v srcu vzklije, vzbrsti, vzcvete ljubezen — ljubezen čista in nežna, ljubezen, edina vladarica našega življenja, vladarica mogočna in nepremagljiva, ljubezen, ki nam pretvori in olepša vse sedanje, izbriše vse preteklo, ki se ne briga in ne skrbi za prihodnje, ker živi le trenutku . . .

In midva — mlada sva, in po žilah nama polje življenje, in srce nama utriplje, kakor utriplje ljudem — in midva bi se ne ljubila? —

* * *

Marta me je vprašala, ali je ljubezen greh. Ne, najina ljubezen ni greh . . .

— — — — —
Kako tiho je prišla, popolnoma neopažena!

Da, tako sem si jaz že od nekdaj mislil pravo ljubezen. Ne ti, ne jaz nisva niti z eno besedico razodela srčnih čutov, in vendar veva oba, da ljubiva.

Vsaka tvoja kretnja mi priča, da me ljubiš. Tvoje oči mi govorijo isto, tvoj mehki glas mi potrjuje mojo srečo, iz tvojega zvonkega smeha zveni ljubezen. In ko tvoja prožna roka tako vdano počiva v moji, čutim utripati tvoje žile, tvoje srce — in to srce utriplje skladno z mojim . . .

Ti me ljubiš, Marta — in moje življenje je našlo izgubljeni cilj . . .

Življenje brez cilja — ali moje dosedaj ni bilo brez njega! Brez zadače, brez smotra! Ne morem si misliti večje nesreče za moža, ki čuti v sebi gigantsko moč za delo, a je vendar ne porablja, ker njegovo življenje nima namena, nima zadače, ki si takoj pri pričetku vsakega dela ali pa že pred začetkom govori: »Čemu to? Saj tudi to nima nikakega namena — kakor ga nima moje življenje!«

Da, ta brezsmotnost, ta umori tisočere; in tudi moje življenje bi se v njej izgubilo brez sledu, kakor često v mehkiem pesku brez sledu izgine še tako močen vir . . .

A sedaj ima moje življenje cilj. Moje moči rastejo, moj duh se ne pogreza več v brezplodne sanjarije o brezpomembnosti dela in truda in trpljenja tega našega kratkega življenja . . .

* * *

Sama sediva v sobi. Njena mati je v kuhinji. —

Na mizi tiho gori svetiljka. Soba je dremotna: zeleni senčnik vsesava vso svetlobo v se. Le miza je razsvetljena — in napol zabrisan soj lije na nežno, skoro še otročje lice Martino.

In jaz strmim v ta obraz, ki človeka premaga in omami s čudovito preprostostjo svojih oblik. To lice je ustvarila mojstrska roka z eno samo potezo — potezo krepko in zavestno. In mojster je pač namenoma opustil vse postransko, da je tem bolj dovršeno izvel glavne oblike. To lice in ta vrat — kakor bi ju ulil. Tu se ni šele s težavo pililo in popravljalo.

Jaz te gledam in te ljubim . . .

Spodaj pod oknom enakomerno, uspavajoče šumi Drava. Nekje onkraj reke pojo fantje z neuglašeni, hripavimi glasovi.

Nekako skrivnostno je v sobi. Nekaj čudovitega, nekaj neznanega plove ob naju, nad nama, med nama.

Da, tudi med naju se vriva nekaj. Oba čutiva to. In težko nama je. Govoriva malo, tiho, v polpretrganih stavkih. Le oči se zdajnzdaj srečajo — in govorijo. O, oči govore bolj zgovorno nego pa usta.

In ni veselo, kar nama govore oči.

Jasno vidiva prepad, ki naju loči. Dobro veva, kaj se vriva med naju, kaj stoji med nama, kaj je stalo med nama že tedaj, ko sva se prvokrat srečala v večernem mraku. In tega ne odstrani najbolj vroča ljubezen, ne svet, ne čas, ne večnost . . .

Ločena, za vedno ločena, ko sva si vendar tako blizu! —

Tišji in tišji postaja najin govor. Bolj in bolj nama lega moreča žalost na vznemirjeno utripajoči srci . . .

Ločena, za vedno ločena: to je najina neizpremenljiva usoda. —

Zunaj šumi Drava. Nad njo se kuhajo bele megle — kakor bi plesale vile v dolgih, polprozornih oblekah iz najfinejše tančice. Nad svetom plove skrivnostna noč s svojimi tihimi perutmi. Čas hiti — in midva še sediva pri mizi — tiho se ljubeč . . .

Ne ogreva sicer sreče toplo solnce najine ljubezni, a vendar bi se ji ne odpovedala za pol sveta. —

* * *

»Vsi že vedo, vsi že vedo, da se ljubiva . . .«

In kako sikajo! — In to oni, ki so nekdanj — za svojih mladih dni — ne le sami ljubili, ampak ljubili povsem drugače. Sedaj pa so stari; preživeli so se; trhli so, ker so iz ljubezni srkali le strup, kakor delajo vsi nespametni in majhni ljudje . . .

In sedaj se zgražajo nad najino ljubeznijo. Imenujejo jo z najgršimi imeni. Obrekujejo naju in psujejo. Brez milosti naju obsojajo v pekla najzadnji kot . . .

Marta, ne plakaj! Pusti jih, naj govore, naj psujejo, naj besnel! Najina ljubezen je čista, kakor je čista večna luč, neomadeževana je kakor soj na jasnem vzhajajočega solnca.

Ne, ta ljubezen naju ne pogubi . . . Svet naju naj obsoja — midva se ljubiva . . .

Tako, s poljubi ti izbrišem biserne solze.

* * *

Sveti, skrivnostni gozd! Zatekam se v tvoje mehko, blagodejno naročje. Ti me poznaš. Tebi so znane moje skrivnosti. Tebi in črni noči — vama sem odpiral svoje srce.

In vidva sta edina, ki sta mi ostala prijatelja, zvesta in vdana. Vidva nista izdala mojih misli, mojih tajnosti . . .

V tebe se zatekam, kakor bi se zatekal v naročje ljubeče matere.

In tebi tožim, česar ne tožim ljudem: Ločiti naju hočejo! —

V tvojih vejah pleto ptice gnezda: po dve in dve jih stavita — in ljubita se in sta srečni. Le človek bi naj ne ljubil, le človek bi naj bil osamljen na svetu, odrezan vršiček od življenja zelenega drevesa, suha veja!

Ločiti naju hočejo! — Gozd, ti edini prijatelj moj — lij mi svoj tihi mir v nemirno, od zlobe človeške ranjeno, življenja sito srce! Tebi tožim, v tebi plakam — ker nimam nikogar na svetu, pri komer bi iskal tolažbe . . .

* * *

Hola — moj »šef« se je spet razjezil. Sreča, da je suh kakor trlica, sicer bi ga še lahko zadela kap — reveža.

No, name naredi njegova jeza vsakokrat povsem poseben vtisk, ker njegov gnev je vrhunec smešnosti.

Da, ko bi mi ne bilo znano, da je on v mladosti v eni noči zaigral vso mesečno plačo — jaz pa kart niti ne poznam ne — in bi ne slišal od njegovih »kolegov mladostnih norij«, da je večinoma noči prebil v gostilnicah, tedaj že. A sedaj . . .

In vzrok njegove svete jeze? Z dvema častnikoma iz Celovca in s soslednim kolegom smo bili do desete ure spodaj pri Dravi.

Z Marto na samem niti govoril nisem! In ko se vrnem, navali name, kakor bi bila moja malenkost res največji kamen pohujšanja, pol Antikrista.

Z glasom, grgrajočim od jeze, je vpil:

»Rad bi vedel, kak grobni napis boste si vi nekoč naročili? Živel je življenje lahkomišljeno — ha?«

»O ne! — Bil je človek!«

»Šefu je zdrsnil svetilnik iz roke. Sveča je ugasnila.

Obraza mu v tem nisem mogel videti. Škoda! Bilo bi interesantno . . .

In naj še kdo poreče, da življenje ni komedija — da bi le tako žalostna ne bila! —

Tolstoj in njegov roman „Vstajenje“.

Spisal Ivan Prijatelj.

(Dalje.)

pred seboj je videl ogromno poprišče za celo življenje, katero mora z dobroto posvetiti, in srečen bo. Ni mu treba iskati delokroga — ta je že gotov; saj ima direktno dolžnost — ima kmeta pod seboj . . . In delo največje tolažbe in hvaležnosti mu vstaja pred očmi: »delovati za to preprosto, sprejemljivo, nepopačeno ljudstvo, potegniti ga iz bede, dati mu zadovoljnost, preskrbeti mu izobrazbo, ki jo je v srečnih razmerah užival sam, izkoreniniti napake, nerodnosti in praznoverstva, razviti njih nrvstvenost, navajati jih na to, da bodo ljubili dobro . . . Kako svetla, srečna bodočnost! In vse to mu bo v lastno srečo, ko se bo naslajal ob njih hvaležnosti, gledal, kako od dne do dne stopa po jasno odrejeni poti dalje in dalje. Čudovita bodočnost! Kako, da tega poprej ni videl?

»In zraven tega,« — je mislil hkrati — »kdo mi more zabraniti srečo v ljubezni do ženske, v srečnem družinskem življenju?« In mladostna domišljija mu je slikala še čarovitejšo bodočnost. »Jaz in žena . . . jaz jo bom ljubil tako, kakor ni še nikoli nihče nikogar ljubil na svetu! Sredi te pokojne, poetične vaške prirode bova živela z deco, morebiti s staro tetko, skupaj bova ljubila otroke, skupaj bova vedela, da je naša naloga — dobro. In podpirala bova drug drugega na poti do tega cilja. Jaz bom gospodaril, dajal obča navodila, napravil pristavo, hranilnico, delavnice; a ona s svojo lepo glavico, v preprosti beli obleki, privzdigujoč jo nad lično nožico, hodi čez blato v kmetiško šolo, v bolnico, k betežnemu in pomoči potrebnemu kmetu . . . in povsod teši in pomaga . . . Otroci, starci, ženice jo obožujejo in gledajo za njo, kakor bi šel angel mimo ali nebeška prikazen. Potem se ona vrne in mi prikriva, da je bila šla k nesrečnemu kmetu in ga obdarovala z denarjem. A jaz vse vem in krepko jo objamem in nežno in sladko jo poljubim v krasne oči, na sramežljivo zardela lica in smehljajoče rdeče ustnice . . .«

Nedeljsko jutro v juniju je, ko se napoti Nehljudov ogledovat po hišah svojih kmetov. V prazničnem, nedeljskem občutju stopa po terasah in zaraščenih stezicah domačega vrta dolí v vas. Ljudstvo se

vrača v pisanih gručah iz cerkve: starci, deklice, otroci, ženske z dojenčki na prsih se razhajajo po svojih kočah. Ali kakšne so te kočice! Mlademu barinu je tesno v duši, in neprenehoma in vsak hip občuti sram in zadrego sredi te strašne bede — svojih kmetov. Pogledimo te kmete po vrsti, ker jih v »Vstajenju« naletimo zopet: Ivan Čurisenok je prosil na shodu hlodov, da bi popravil svoje podstrešje. Vse njegovo poslopje je slabo in gnilo, a on bi samo v izbi rad podprl strop, ki se je bil že enkrat sesul na ženo in jo poškodoval za vedno. V izbi je polno lukenj, raz, izbrunčenih stenjakov.

»Da bi bil, le prečnik nov, pa bi morda prebili čez zimo« — dalje ne vidi dobri Čurisenok.

»Tu ne moreš živeti,« pravi Nehljudov. »Naredimo ti na novem hutorju zidano hišo in nova gospodarska poslopja.« Nehljudov mu popisuje, kako bo lepo živel na novem, snažnem domu. Poštenci Čurisenok se smehlja. A naposled ga mine smeh, in strah se mu pojavi na obrazu.

»Kakor želite, presvetli gospod!« ponavlja Čurisenok, »a na hutorju ne bomo živeli.« Nehljudov mu izkuša dokazati, da bo na novem dvoru stokrat lepše in boljše. »Ne prenesemo, ne prenesemo. Naredi z nami, kar hočeš, a iz gnezda našega nas ne goni, dobri striček! . . .«

Pri besedi »striček« se vrže žena Čurisova Nehljudovu k nogami in prične z glavo biti ob tla: »ne pogubi nas, ne pogubi!«

Nehljudovu postaje vedno strašnejše med to neizmerno nevednostjo in revščino. Zanima ga še, s čim se ti ljudje hranijo. In ko spozna, da se vrši tu v resnici počasno umiranje, postane mu »neznosno težko in bridko, kakor bi legel nanj spomin o nekem zločinu, za katerega se nihče ne pokori.«

Nehljudov gre dalje, in nova beda se mu odkriva.

Juhvanka Modri hoče prodati konja in ne misli, s čim bo oral. Drzen zapravljiček je ta Juhvanka, oženjen in brez otrok. Nehljudov mu ne pusti prodati konja. »Kaj pa bo, vaša svetlost, z našim življenjem, ko kruha ni in prodati ne smem ničesar. To se pravi, umreti bo treba od glada.« Nehljudov se srdi nad kmetom, ki ima vse strehe razdrapane, gnoj ne podoran, plotove polomljene, pa sedi doma in kadi. A Juhvanka ne razume, kaj se je treba tu srditi.

Nehljudov gre dalje. Nasproti mu pride njegov oskrbnik, ki se vznemirja, ko vzame Nehljudov v misel Juhvankovo jedro, močno in mladostno ženo. Oskrbnik ne veruje v načrte Nehljudova, on je

verjel dosedaj samo palici. In vanjo stavi tudi odslej vse svoje zapanje. A kakšni so ti kmetje, ki jih je vzgojevala palica?

Davidka Beli ima povešeno kočo brez dvora, svisli in kleti. Zanimarjeni hlevi so prislonjeni h koči. Na dvorišču raste visoka, zelena stepna trava. Plašne kure preletavajo po izbi. Zunaj je suho vreme, a na ilovnatih tleh v izbi stoji luža vode, ki je pri poslednjem dežju pretekla streho in strop. A vse to Davidke prav nič ne vznemirja. Ne glede na vročino junijskega dneva leži v kožuhu v kotu za pečjo. Kure skačejo po njem, a on spi mirno in nevzdramno. Nehljudov ga vzbudi. Počasi zleze s peči: — blede, zabuhlo, bolešno truplo, rumenkastih, publih rok, kakor da bi bile vodenične, pokritih s tankimi, belimi kocinami.

»Kako moreš spati? Ali te ne peče vest?« — Davidka se zave, kdo stoji pred njim, nagne glavo in molči. Izraz njegovega obraza in celega života kakor da bi govoril: vem, vem; to sem že nekaterikrat slišal. No pa me tepi — če je že treba — jaz držim. Videlo se je, kakor da bi bila njegova edina želja, da bi ga gospod prej ko prej pričel tepsti, četudi hudo po publih licih, pa da bi ga potem pustil v miru.

Kamor se ozre Nehljudov, povsod vidi sledove onega zločina, ki ga je nekdo vršil leto za letom, ne da bi mu bilo prišlo na misel, da je treba izpremeniti tako življenje in popraviti zlo. »Revščina kmetov je neobhodno potrebno zlo,« je pisala tetka po vsej pravici v imenu celega barstva. Ona gotovo ni hodila po kmetiških kočah kakor Nehljudov. Ona ni čutila moralne potrebe. Nehljudov pa jo je čutil, ker je iskal novega sveta, ker je bežal iz komilfotne družbe v prirodu, v narod. Seveda, bil je še mlad in skozinskoz gospodek, »barin«. Kakor hitro se je občutil na kmetih, je pozabil, da je prišel iskat zdravja. »Ne da bi začel preiskovati sam sebe in luščiti s sebe komilfotni kvas: samoljubje, pohlep po hvaležnosti, svojo barsko visokost . . . ni imel kaj drugega opraviti, kakor delati kmetom lepe obljuje, praviti jim o tem, kar je zjutraj čital v »Maison rustique,« in jih oštovati radi nereda, v katerega so jih bili pahnili njegovi predniki. Razočaranje je torej moralo priti. Kmet ne verjame gospodi, ki ga je toliko stoletij tlačila in prezirala. In če se gospod približa kmetu, dela to samo v svoje razvedrilo. Ko vprašuje v »Očetih in sinovih« Turgenjeva nekega kmeta, kaj je Bazarov govoril z njim, pravi: »Eh tako, zljubilo se mu je menda malo jezik počesati, barinu; kaj on kaj razume?«

Nehljudov pride razočaran s svojega nedeljskega ogledovanja. Brezuspешnost njegovega dela mu stopa pred oči. »Maloupnost se ga polašča. »Ko bi videl vsaj uspeh v svojih podjetjih, ko bi videl hvaležnost . . . pa ne, vidim samo lažno rutino, napako, nezaupanje, nemoč. Zastonj zapravljam najlepša leta življenja.« Tu imamo zopet starega barina. Nič se ni izpremenil, barstvo mu je udarilo skozi kožo na dan kakor lišaji. — No njegove misli so bile le prelepe, njegovi načrti v življenju v vasi prekrasni, da bi se mogli v trenutku razpršiti. Spomni se bogatega kmeta Dutlova, smejočega se, zadovoljnega starčka, in potem njegovega sina, mladega, krepkega fanta Iljuške, ki vozi s čilimi konjiči pošto v daljna mesta Rusije. Predstavlja si ga na potu, predstavlja si ga v prenočiščih po stepnih gostilnah, predstavlja si ga vedno veselega, zadovoljnega s svojo usodo, predstavlja si ga, kako spi pod milim nebom »zdravo spanje silnega, svežega človeka.« In v glavi mu vstane misel: »z a k a j nisem Iljuška?»

A Nehljudov ni mogel postati Iljuška. In tudi mladi Tolstoj ne kmet. Da bi bil postal Tolstoj popolnoma samostojen, od vseh različen Tolstoj iz onega Tolstega, ki so ga bili naredili različni vzgojitelji in družba — ni premogel. Takega Tolstega on niti vedel ni kje iskati, nikar že najti. Iljuška pa tudi ni mogel postati. A vleklo ga je v pravo smer. Čakalo ga je pač še mnogo bojev, predno so se mu pričeale odpirati oči. Zdaj pa mu ni kazalo drugam, kakor zopet nazaj v prejšnje življenje.

In šel je.

Leta 1847. se je poslovil od Jasne Poljane. Odšel je v Peterburg. Zopet je vstopil v vseučilišče. Vseučilišče mu ni moglo že prav nič več dati. Vrgel se je zopet v vrtinec brezmiselnega življenja. Pomlad ga je zopet prinesla v Jasno Poljano, in razbrzdanost je praznovala svoje orgije tam, kjer je nedavno resno iskal novega življenja. Potratnost in velikanske izgube v igri so Tolstega privedle do prepada.

Sedaj pa se je zopet vzbudil v njem glas po pravi sreči, zadovoljnosti, resnici in pravici. In Tolstoj je bil takoj pripravljen iti za srečo. Vleklo ga je na Kavkaz. Veličastvo prirode in preprostosti, ki jo je občudoval v Iljuški, ga je vabilo v nedotaknjeno prirodo Kavkaza, med odkrite sinove preprostosti. Na Kavkazu je ostal dve leti (1851—1853). Ta doba se krasno zrcali iz njegove novele »Kozaki«.

Tolstoj se v tej noveli imenuje Olenin.

Olenin je dečko brez pravih študij in brez poklica. »Z osemnajstimi leti je bil tako prost, kakor so mogli biti prosti samo ruski

bogati mladeniči štiridesetih let, izgubivši v mladih letih svoje starše. Zanj ni bilo na svetu niti fizičnih niti moralnih vezi; ničesar mu ni manjkalo in nič ga ni vezalo. Imel ni niti družine, niti domovine, niti vere, niti potrebe« . . . Torej popoln komilfotnik! Preobjel se je hiperkulture, zapravljal že zdavnaj pravo življenje in vegetiral v dolgočasnosti in brezbržnosti. Sedaj ga prime želja po »novem življenju«. In iskat gre novega življenja tja, kjer ni kulture. Iskat gre sreče, miru, svojih pravic. Slovanski skitalec!

Ali tudi taki mehanični poskusi, stresti raz sebe komilfotnost, so težki. — Rano v jutro odhaja Olenin iz Moskve. »Vse okrog je bilo temno, tiho in žalostno, in prsi so mu bile polne spominov, ljubezni in sočutja, sladkih in težkih solz. Ljubim jih! Kako jih ljubim! Prekrasni ljudje. Naj bo! je rekel sam pri sebi in toliko, da ni zaihtel. Pa zakaj bi jokal! Kdo so bili ti prekrasni ljudje? Koga je tako ljubil? — On sam ni vedel.«

Oleninu je prišlo v kavkaški prirodi spoznanje, na katero je postavil pozneje Tolstoj svoje naziranje sveta. To svoje naziranje je nedavno zopet izrazil v tretjem delu »Vstajenja« v osebi Simonsona. Vse na svetu je živo, mrtvega ni nič, ves organizem pa je sestavljen iz drobcev; taki drobci velikega svetovnega organizma so tudi ljudje. In ljudje morajo to vedeti in morajo objemati ves organizem z enako ljubeznijo. Zato je človek samo takrat srečen, kadar živi s svojim organizmom v prirodi. Kolikor bolj se človek izobražuje, toliko jasneje bi moral spoznavati to resnico. Pravzaprav se pa godi ravno narobe. Kolikor više stoji človek po vzgoji, toliko bolj izgublja zmisel za prirodni organizem, katerega delec je.

Priroden človek je v »Kozakih« stari Kozak Jeroška: globoko se mu smili vse, kar trpi in umira, posebno če nasilno umira. V bojih je ubil nekaterega človeka, a v tem oziru ni ohladel. Ostal je vedno priroden človek. Ne samo ljudje, ampak še večje in metulji, ki letajo nad ognjem, se mu smilijo. »Daj, da se opališ, neumnica! semle leti, saj je prostora dovolj . . .« jim prigovarja in jih lovi s svojimi debelimi prsti za krila ter jih zopet izpušča. — In Kozak Lukaška ubije na straži človeka. Najprej je vesel svojega plena, kmalu potem pa pravi, ko ogleduje mrtveca: »saj je bil tudi človek«. To se sliši kakor vojakove besede v Dostojevskega »Zapiskih iz mrtvega doma«, ki jih izpregovori nad mrtvim truplom arestanta: »saj je imel tudi mater.«

Da, celo komilfotnika Olenina obide to spoznanje, zavest fizične celokupnosti vsega, kar je na svetu.

Olenin je na lovu nad Terekom, v samotni, nedotaknjeni prirodi. Roji žuželek, brezdna zveri in ptic, razkošje rastlinstva v temnem zelenju, les, sam les in jasen, tih, topel dan okroginokrog. Kjer je včeraj pregnal s starim Kozakom Jeroško jelena, se ustavi in opazuje ležišče, sledove jelenjih kolen in črno, razrito zemljo. Nato se usede na mesto, kjer je včeraj ležal jelen. »Bilo mu je hladno-prijetno . . . Nič ni mislil, ničesar si ni pozelel. In naenkrat je prišlo nanj tako čudno čuvstvo neznane sreče in ljubezni do vsega, da se je pričel po stari otroški navadi križati in zahvaljevati nekomu, ne da bi vedel komu. Naenkrat mu je prišla z vso jasnostjo v glavo misel: glej, jaz, Dimitrij Olenin, čisto posebno, od vseh drugih različno bitje, sedim sedaj sam, Bog ve kje, na mestu, kjer je bival jelen, stari, krasni jelen, ki morebiti nikoli ni videl človeka, sedim na takem kraju, kjer ni še nikoli nihče sedel in premišljeval o tem.

Sedim . . . a okrog mene kipe v zrak stara in mlada drevesa, eno je ovito s pletenico divje trte. Okoli mene pa se pode fazani, preganjajoč drug drugega, in vohajo morebiti svoje ustreljene brate. Posegel je po svojih fazanih, pogledal jih in obrisal toplo okrvavljeno roko ob čerkesko kobilo . . . vohajo morebiti in se z nezadovoljnimi pogledi izgubljajo v drugo stran. Okolo mene letajo komarji med listi drevja, katere imajo za ogromne otoke v zraku; brenče: eden, dva, trije, štirje, sto, tisoč, milijon komarjev, in vsak izmed njih je prav tako čisto poseben, od vseh drugih različen Dimitrij Olenin kakor jaz«. Jasno si je predstavljal, da mislijo komarji in brenče; »sem, sem, otročiči! Tukaj bo kosilce,« brenče in ga prijemljejo. In njemu je postalo jasno, da ni ruski dvorjanin, člen moskovske družbe, prijatelj in sorodnik tega in tega, ampak samo tak-le komar, tak-le fazan ali jelen, kakor ti, ki žive zdaj okrog njega. — Tako kakor oni, kakor očka Jeroška bom živel in umrl. In očka Jeroška govori resnico: Samo trava bo zrasla.

— Pa kaj, če trava zraste? je mislil dalje. Vse eno je treba živeti, biti srečen; zato ker samo po enem hrepenimo — po sreči. Vse eno, naj sem kdorkoli, ali taka-le žival kakor vsi, na katerih bo trava zrasla, ali pa okvir, v katerega je vložen košček edinega Božanstva. V vsakem slučaju je treba živeti na najboljši način. Kako naj torej živim, da bom srečen, in zakaj nisem bil srečen poprej? —

(Dalje prihodnjič.)

Gutenberg.

Ob petstoletnici njegovega rojstva.

Očrtal A.

ne 24. junija je preteklo 500 let, kar se je bil porodil mainški patricij Johannes Gutenberg, iznajditelj tiskarske umetnosti.

Gutenbergovega jubileja pa niso slavili samo Nemci, ampak slavil ga je ves civilizovani svet, saj je Gutenbergovo ime za zmerom spojeno z iznajdbo tiskarstva, ki je za razvoj človeške misli in prosvete epohalnega pomena.

Sicer so znali Kitajci že več stoletij pred Gutenbergom »tiskati«, ali njihova umetnost Evropcem ni mogla nič koristiti, ker je niso poznali in ker je bila prikrojena za Kitajce same, ki ne pišejo in ne tiskajo besed, ampak pojme . . . Tudi v srednji Evropi so se že pred Gutenbergom pomnoževale razne slike s pomočjo nekega »tiska«. Ali delo Gutenbergovo se mora vendarle imenovati izvirno in genialno, ker je bil iznašel tisk s pregibnimi črkami. Gutenberg je prvi začel sestavljati nalašč v ta namen narejene posamezne črke v besede, besede je sestavljal v vrste in vrste v strani. In na njegovem, seveda še sila primitivnem sistemu sloni še dandanes vsa tiskarska umetnost, bodisi da »stavljene« črk opravljajo stavci ali pa stroji . . .

Abd-el-Kader, junaški Arabec in branitelj Alžira, ki so ga bili Francozi premagali, je živel pred nekaterimi desetletji kot ujetnik v Parizu. Ko je obiskal nekega dne neko tiskarno, si ogledal skrivnosti »črne umetnosti« in je videl hitro delajoči tiskarski stroj, vzklilnil je ves začuden: »To je top za človeške misli«!

Abd-el-Kader je imel prav! Kakor top vrže kroglo v daljavo, tako meče tiskarski stroj tiskane misli na vse strani sveta . . .

Iznajdba tiskarske umetnosti je druga stopinja na potu človeškega napredka.

Prvo stopinjo na tej poti je storilo človeštvo, ko je iznašlo umetnost pisanja v najširšem pomenu besede. »Verba volant — scripta manent«. Beseda izgovorjena se lahko pozabi; misli, ki se razširjajo med ljudmi samo od ust do ust, bodisi med vrstniki ali od roda do roda, se lahko izpreminjajo, lahko dobijo drugo barvo, lahko

se pokvarijo. Misli treba pritrditi (fiksirati); in to se zgodi, če si jih zapišemo . . .

Današnji evropski narodi so se naučili pisati od Rimljanov in Grkov. In vsi njihovi bogati književni zakladi so ležali nakopičeni v pisanih foliantih. In pisanje je bilo takrat velika umetnost in nekak privilegij duhovščine, učenjakov, uradnikov in aristokratov. Zato pa ljudstva široke mase niso imele nikake koristi od duševnih zakladov, ki so ležali po zaduhlih samostanskih knjižnicah, po katerih so sedeli učeni menihi in prepisavali foliante . . .

Ko pa se je začela razvijati Gutenbergova tiskarska umetnost, bilo je, kakor da so vsi tisti duševni zakladi, ki so dotlej ležali zaprti po učenjaških celicah, dobili peruti! Tisk je provzročil, da so se misli prednikov in vrstnikov lahko hitreje in ceneje razširjale med ljudmi; ena in ista knjiga se vsled tiska lahko pomnoži in razširi med čitajočim občinstvom v kratkem času v stotisočeri izvodih.

Proti koncu 15. stoletja je z iznajdbo tiskarstva človeška prosveta nastopila novo etapo svojega razvoja!

Humanizem in reformacija sta bila prva, ki sta se v izdatni meri poslužila tiskarstva. Humanisti so začeli razširjati zlate književne zaklade Grkov in Rimljanov in so s tem neskončno povzdignili prosvetni nivô srednje Evrope; reformatorji pa so razširjali svoje biblije in se s pomočjo Gutenbergove umetnosti borili za svobodo mišljenja in vesti.

In Gutenbergovi učenci so se kakor novi apostoli razkropili na vse vetrove ter med raznimi evropskimi narodi razširjali znanje božanske svoje umetnosti.

In naš genialni Primož Trubar, ki ga njegovi rojaki vse premalo cenijo; je bil prvi Slovenec, ki je spoznal velikanski pomen tiskarstva. Kot prvi moderni Slovenec je začel tiskati slovenske knjige in jih razpošiljati med svoje »lube Slouenze«.

Leta 1550. je bila tiskana v Tübingenu prva slovenska knjiga. Po njegovem vzgledu so delali Dalmatin, Bohorič in drugi. In na Trubarjevo prizadevanje se je bila na tistem ustanovila v 16. stoletju v Ljubljani prva tiskarna . . .

Tiskarstvo je pospeševalo tudi razvoj šolstva in tako nenavadno vplivalo na razširjenje obče ljudske omike.

In čimbolj sta se razvijali tekom stoletij znanost in književnost sploh, tem večjega pomena je bilo za narode tiskarstvo. In dandanes ga ni civilizovanega naroda na svetu, ki bi ne imel svojih tiskaren.

Število tiskaren¹⁾ je skoro nekak barometer za razvoj narodne književnosti in umetnosti ter za prosvetno višino kakega naroda. Tisk je dandanes prava velevlast, ki svojo moč rabi lahko za plemenite in dobre ali pa jo tudi lahko zlorabi za podle in hudobne namene.

Dobrih 400 let je šele stara Gutenbergova umetnost — pa kako se je spopolnila do današnjih dni! Ko bi vstal danes Gutenberg od mrtvih in bi prišel v kako moderno tiskarno, v kateri stavijo stavci s pomočjo stavskega stroja in kjer goni tiskarske stroje elektrika, in ko bi videl, s koliko čudovito točnostjo in naglostjo delajo ti stroji, nemara da bi začel zmajevati z glavo, češ: »Ne, tega — takih tiskarskih strojev nisem iznašel jaz!« — Res je, da je današnje tiskarstvo Gutenbergovemu tiskarstvu skoro tako podobno kakor košato drevo preprostemu semenu, ali vendar bi drevesa ne bilo, da ga ni vsadil — Gutenberg.

Po pravici se ponašajo Nemci, da so oni dali človeštvu veliko umetnost tiskarstva. To je zgodovinska resnica. Zgodovinska resnica je pa tudi, da so tisto dobo, ko so v srednji in v severni Evropi učejniki pisali in tiskali knjige, Jugoslovani stali na straži proti navalom divjih Turkov. Zato smo tudi mi že takrat pospeševali kulturno delo, čeprav na drug, za nas same jako nevhvaležen način. Kolikor toliko je tudi naš usodepolni geografski položaj kriv, da nas naši srečnejši in zato ošabni severni sosodje smatrajo za »manj vredne« . . .

Kdor ve, da je vsak kulturni napredek relativen, da stoji vsaka zgodovinska prikazen sredi razvoja in da se izpreminja ž njim, ta ne poreče, da je tiskarstvo višek človeške iznajdljivosti.

Prav mogoče je marveč, da nastopi kdaj doba, ko ljudem ne bo treba več čitati knjig in časopisov, listin in pisem, ampak da bodo samo poslušali, kar jim bo govoril — fonograf.

Ob jubileju prvega tiskarja pa kličemo tudi mi Slovenci: Slava Gutenbergu! Živela tiskarska umetnost!

¹⁾ Slovenci imamo sedaj 16 svojih tiskaren: V Ljubljani 4 (vseh 6). V Celju 1 (vseh 2). V Trstu 2 (vseh 15). V Mariboru 1 (vseh 2). V Gorici 2 (vseh 7). V Celovcu 1 (vseh 7). V Kranju 1. V Novem mestu 1. V Postojini 1. V Ameriki pa imajo tamošnji naši rojaki menda 2 tiskarni.

Književne novosti.

Josipa Stritarja »zbrani spisi«. Pred kratkim je izšel v založništvu knjižgotrznice Ig. pl. Kleinmayra in Fed. Bamberga dodatni, t. j. VII. zvezek Stritarjevih »zbranih spisov«.

Nahajajo se v tem zvezku proizvodi iz najstarejše, pa tudi iz najnovejše dobe Stritarjevega pisateljstva, in sicer v vezani in nevezani besedi. Povoda bi bilo torej dovolj, da bi se napisala o Stritarju cela študija, in da bi se kritikovalo njegovo umetniško delovanje sploh. A prvič je napisanega o Stritarju že toliko, da to za nekaj časa lahko zadostuje, drugič pa ne dopušča že prostor, ki mi je na razpolago, da bi se bavil z obširnim razmotrivanjem in razpravljanjem. Pač pa se nadejam, da mi ne zameri nihče, ako semintja vendarle posežem malce preko ozkih mej, ki so mi stavljene . . .

Na čelo »dodatnim spisom« je postavil Stritar nekoliko bolj ali manj znanih svojih pesmi. Odlikujeta se med njimi dve po pristnem čuvstvu, in sicer »Po pogrebu« in »Glavan«.

»Olga« je nekaka novela v verzih. Po mojem mnenju bi se bil dal sujet, ki si ga je izvolil Stritar tu za predmet, v prozi bolje obdelati. Junak novele je sicer dobro risan. Taki cincavi bojzljivci, ki pehajo s svojo neodločnostjo srčno od sebe, se nahajajo pogosteje, nego bi kdo mislil. Manj istinit se zdi meni značaj Olge. Tisti velikolaški ali, če hočemo, ribniški humor, ki odmeva iz njene govorice — kakor je ljubezniv sam na sebi — ji vendar ne pristuje posebno. Tudi glede humorja velja: »mera je neka v stvarih . . .«

Nekaj posebnega so še vedno »Dunajski soneti«. Ti soneti, ki so bili vzbudili v svojem času toliko pozornost in toliko — vihiro, so v svojem bistvu še dandanes aktualni. Človek se nehote vpraša: kaj, ti soneti so bili pisani pred skoro tridesetimi leti? . . . No, pa to je naposled zasluga drugih! Pač pa ne bo mogel odreči svojega priznanja Stritarju nihče, ki gleda pri pesmi nekoliko tudi na obliko. Radi oblike bodo imponovali ti soneti tudi potem še, ko bode njih vsebina vsled izpremenjenih razmer že povsem deplacirana.

Te brilantne rime in pa jasnost, s katero je izražena vsaka misel!

Sicer pa naj ne misli nihče, da se ogrevam jaz za tista stroga, da ne rečem pedantična načela, ki jih je zastopal glede oblike baš Stritar! Stritar se je bil z bojem, ki ga je bil začel proti apostrofu, in s svojo zahtevo, da naj bodo rime čiste, nekoliko zaletel. Koristil je mnogo s tistimi svojimi zahtevami, a da je bil nekoliko popustljiv, bi bil koristil lahko še več. Škodil je s svojo doslednostjo najprej sebi. Pilil je mnogo svojih pesmi toliko časa, da je izpilil iz njih vso njih prvotno svežost in poczijo! Provročil je pa kolikor toliko tudi, da smo dobili naše Cimpermane in druge, ki so se v svojem času mnogo proslavljali, in katerim slave jaz tudi nikakor ne zavidam, a glede katerih moram za svojo osebo očitno povedati, da mi nikdar z nobenimi izmed svojih gladko opiljenih umotvorov niso ogreli srca.

Vem, kaj bi lahko ugovarjal Stritar. Sklicaval bi se lahko na to, da niti apostrofa, niti nečiste rime nikdar ni proglasil za glavni greh. Res je tisto, a

vendar ni opustil nikdar nobene prilike, da bi se ne bil obregnil ob eno ali drugo. In to je ravno! . . .

Radi oblike naj bi torej nikdar ne trpela oblika! Na drugi strani je pa še smešneje, če kdo misli, da je že zaradi tega genialen, ker mu je oblika deveta briga. Pristna poezija v lepi in umetni obliki nam mora veljati še vedno za ideal! Da se da oboje prelepo spojiti, to nam je dokazal v prvi vrsti naš Prešeren! . . . Prešeren je kakor malokdo zadel pravo sredo. Seveda vpoštevam pri tem čas, v katerem je živel. Dandanes bi v tem ali onem oziru tudi od Prešerna še kaj več zahtevali . . .

V »Drobižu« je povedal Stritar marsikatero »modro«, ki jo rad podpišem. Odlikuje se »Drobiž« po svoji jednatosti, žal, da tudi po preveliki monotoniji!

»Mrtvaški ženin« je preveden iz češčine.

To bi bili pesniški »dodatki«.

Med prozaičnimi spisi se nahajajo »Kritična pisma«, ki so bila natisnjena že v V. zvezku na straneh 43. do 59. Ali so prišla v dodatni zvezek zgolj iz pomote, ali pa je imel Stritar kak poseben vzrok, da jih je dal ponatisniti?

Zanimiv je sestavek o »Levstiku«. Stritar je poznal Levstika kakor pač malokdo. In vendar se mi zdi, kakor bi niti njemu ne bile znane vse potezice Levstikovega značaja. Levstik je bil velezanimiv človek, prava zagonetka človeške narave! Na eni strani trd, oduren, brezobziren, je bil na drugi strani mehak kot otrok in v večnih dvojbah, ni li storil morda komu kake krivice. Bila sta v njem pravzaprav dva človeka: eden je na zunaj rohnol, drugi pa je po tihem jokal in se obtoževal . . . In pa naiven kako je bil ta Levstik, naiven! . . . O tem bi vedel jaz pripovedovati lepe stvari, a tu jim ne more biti prostora! . . .

Občevati sem bil začel jaz z Levstikom šele tedaj, ko ni trpel skoro že nikogar več poleg sebe. Kako se je obregal v tistem času nad svojimi najboljšimi prijatelji! Do mene pa je imel neko čudno simpatijo. Ničesar mi ni zameril, niti moje nevednosti v jezikoslovnih stvareh ne, dasi je bil baš v tem oziru zelo nestrpljiv.

Zakaj omenjam vse to?

Ker sem hotel potrditi, da nam je podal Stritar v omenjenem spisu vobče jako pristno sliko o Levstiku. Prav ima Stritar tudi, ako kaže na to, da je govorila v poslednjem času bolezen iz Levstika. Da, bolezen ga je bila čudno prestvarila! . . .

»Nova pota« imenuje Stritar to, kar imenujemo mi drugi »nove struje«. V branju, ki ga je imel Stritar pod tem naslovom v slovenskem klubu na Dunaju, je povedal mnogo resničnega in marsikaj takega, kar pride sčasoma spet do veljave.

»Dunajska pisma« so pač vsem »Zvonovim« čitateljem še v spominu, saj ni še dolgo tega, ko jih je »Zvon« prinašal. Mala opazka nekega »novostrujarja« je bila vzrok, da jih je Stritar prekinil prej, nego je najbrž nameraval s početka. Tista opazka je nemara tudi vzrok, da toži Stritar v zadnjem teh svojih pisem, da ga mladi rod mrzi, da, naravnost sovraži. No, o sovraštvu, menim jaz, ne more biti ravno govora! Da ga pa mlajši rod ne spoštuje več tako, kakor so ga nekdanj njegovi sodobniki, je pač umevno! Bolj čudno je že, da so se mu tudi od zadnjih mnogih izneverili. A tudi to naj Stritarja nikar ne

moti! Res se da njegovim umotvorom marsikaj očitati. Po moji sodbi je bil Stritar pred vsem napak začel. Nastopil je najprej s svojim »Zorinom«. Za vzor mu je bil pri tem Goethejev »Werther«, ali pa neki roman, ki je bil izšel skoro sodobno z Goethejevim »Wertherjem« v laškem jeziku, in kateremu je »Zorin« vsekakor še bolj podoben nego »Wertherju«. Nato nam je podaril Stritar »Gospoda Mirodolskega«. Za zgled mu je bil pri tem spet župnik »Wakefieldski«. In ravno tako je mogoče, da je imel, ko je pisal »Rosano« in »Sodnikove«, kak znamenit tuj roman pred očmi.

S tem nočem reči, da je Stritar posnemal. Res je, kar trdi sam, da je vse, kar je spisal, njegova last, in nikakor se ne strinjam s tistimi, ki so mu očitali »ponarejen denar«. Stritar je po mojem mnenju le hotel različne žanre romana uvesti v naše slovstvo. On, ki je imel izredno fin čut za to, kaj je lepo, in ki je poznal svetovno literaturo kakor malokdo, je hotel, da bi imeli tudi mi nekaj podobnega, kakor imajo drugi narodi. Pri tem pa ni pomislil, da ima vsak čas in vsak narod svoje slovstvo, in da ostanejo na tak način na domača tla presajene slovstvene cvetke vendarle zmeraj nekaj eksotičnega! . . .

Najboljši izmed prej navedenih romanov so po mojem mnenju pač »Sodnikovi«. Čeravno je imel Stritar morda tudi za »Sodnikove« kak vzor, so vendar tako prepojeni pristnega domačega miljeja, da se jim ono prav nič ne pozna.

Seveda se da tudi tistim Stritarjevim umotvorom, v katerih nam riše življenje preprostega naroda, semtertja kaj očitati. Stritarjevi junaki so dostikrat preveč tipični, premalo individualizirani in vsled tega nekam enolični. Stritar pozna natanko svoj narod in iz vseh njegovih dobrih in slabih lastnosti si je napravil nekak ekstrakt, s katerim oživlja osebe v svojih povestih. Posledica, in sicer neugodna posledica tega pa je, da so vsi njegovi junaki in junakinje, kakor sem že omenil gori, preveč podobni drug drugemu. Navzlic temu pa nikakor ne morem soglašati s trditvijo, ki se je izrekla nedavno v časopisu »Der Süden« v članku, ki govori o slovenskem slovstvu od Prešernovih časov naprej, da imajo namreč danes od vseh Stritarjevih spisov le še njegove kritične razprave istinito vrednost.

Kdor hoče biti pravičen, mora priznati, da se nahaja v Stritarjevih pripovednih spisih čudovito mnogo finega opazovanja in tudi še zmeraj dokaj pristnega življenja. »Hudi stric« je res nekam otročja povest, a ljudje božji, čitajte to in povejte potem, če ni to življenje! Samo poznati morate nekoliko ljudi tistega kraja, ki jih slika Stritar! . . .

K onim Stritarjevim proizvodom, ki niso brez življenjskega impulza, je prištevat tudi dramo »Logarjevi«, s katero se završujejo »zbrani spisi«.

O »Logarjevih« sem že pisal, ko so se uprizorili. Sodbe o njih tudi zdaj, ko sem jih čital, ne morem kdovekaj izpremeniti. Ganili so me zdaj kakor tistikrat, da bi jih pa smatral za posebno sposobne za uprizoritev, tudi zdaj ne morem trditi. Pravilo, da bodi v drami en glavni junak, je sicer staro, a zastarelo ni. Vem sicer, da so imeli Hauptmannovi »Tkalci« na odru navzlic temu uspeh, da dramo nedostaje takega junaka, v katerem bi bilo osredotočeno vse dejanje. A tam je stopnjevanje! Pisatelj nam razgrinja od prizora do prizora krutejše slike človeške bede, kar je pač v prvi vrsti dalo povod, da je neki odlični nemški kritik »bedo« proglasil za glavno junakinjo Hauptmannovih »Tkalcev«.

Takega stopnjevanja v »Logarjevih« ni! Bolj bi učinkovala igra na odru, če bi nam bil pokazal pisatelj Janka že s početka na domačih tleh, in če bi se igra končala s četrtim dejanjem, z drugimi besedami, če bi bil napravil Stritar Janka za glavnega junaka svoje drame.

Toda njemu niti šlo ni za to, da se igra uprizori, in zato mu nimamo tudi ničesar očitati . . .

Kdor ima prejšnjih šest zvezkov Stritarjevih »zbranih spisov«, si omisli brez dvojbe tudi sedmega. Saj bi bilo škoda, če bi ne imel popolne zbirke . . .

Z.

Zgodovina slovenskega slovstva. IV. del. Drugi zvezek. Spisal prof. dr. Karol Glaser. Izdala »Matica Slovenska«. V Ljubljani 1899. Str. 153.—312.

Letos smo dobili drugi zvezek IV. dela; konec izide prihodnje leto. Ta del obsega »znanstveno in zabavno-poučno slovstvo«. Prof. Glaser je menda čutil, da njegove moči ne zadoščajo več, zato si je poiskal pomočnikov. Sam je obdelal zgodovino (zemljepisje, narodopisje, potopisje), jeziko slovjce, prirodoslovje in narodno gospodarstvo, Benkovič pa je prevzel modroslovje, bogoslovje, cerkveno umetnost in bibliografijo, Ravnikar pa vzgoje slovjce. Škoda, da prof. Glaser že poprej ni prišel do tega spoznanja ter že prejšnje dele odločil raznim pisateljem-strokovnjakom.

Občni pregled zgodovine je prepovršen. Tak pregled bodi jednat in popoln, da se iz njega koj spozna prava slika dotičnega znanstvenega delovanja, ali ga pa ni treba. Tam bi bilo omeniti, kako je raziskovanje naše zgodovine napredovalo, kako so se podrli stari nazori o različnih vprašanih i. t. d. V pregledu bi se lahko tudi omenili tisti znanstveniki, ki so si že pridobili ime, a še ne sodijo v zgodovino, ker je njihovo delovanje mlajše, n. pr. Vladimir Levec, Ivan Kunšič; čemu jima je dal Glaser poseben odstavek, ako ne pove o njih drugega nego to, da noče pisati o njih, ker so izšli njihovi spisi po l. 1895. Da bi stal Davorin Trstenjak na čelu mlajših pisateljev, to naj bi se omenilo na koncu prejšnje dobe; zakaj na čelu novega delovanja stoji dr. Kos, ki pobiva Trstenjakove krive nazore.

V posameznostih se drži Glaser prejšnjih načel. O vsakem pisatelju pove par dat o njegovem življenju ter našteje par važnejših spisov. Žal, da tudi tukaj pogrešamo kritične sodbe avtorjeve; premalo je ločil in poudarjal, kateri spisi imajo pravo, izvirno znanstveno vrednost, kateri so samo kompilacije. Vsi pisatelji so mu skoro enakovredni — neznaten župnik in kritičen zgodovinar! Prepustil se je povsem slučaju. Njemu ni merodajna pisateljeva važnost, temuč o komer je dobil slučajno več podatkov, o tem je poročal obširneje in narobe. Tako je privoščil Frančišku Jančarju dve(!) strani, dočim je prof. Vrhovec deležen samo pol strani! To je v kvar knjigi, ker izgubi vsled tega preglednost. Tudi prejšnjo metodo, da je dal neznatnejšim literatom drobnejši tisk ali jih celo pomaknil pod črto, je opustil popolnoma, tako da imamo v isti knjigi razne metode.

Avtor se včasih sam ne spozna več v svoji knjigi. Na str. 156. obžaluje pod črto, »da o Trdini ni mogel izvedeti življenjepisnih podatkov.« Pozabil je pač, kar je že pisal o njem v III. delu svoje knjige na str. 192., ali pa naj bi bil še enkrat pogledal v Marnov »Jezičnik« XXX., str. 48.—52., kjer bi bil našel, kar je potreboval. Seveda motilo ga je menda to, ker je Trdino v III. delu imenoval Janeza, v IV. delu pa ga je krstil za Ivana. Jancz Parapat bi boljše sodil

v prejšnjo dobo. Vsebina Cassiodorovega pisma (str. 169.) je z ozirom na osnovo Glaserjeve zgodovine nepotrebna. Nisem se mogel prepričati, ali se je držal Glaser principa, da navede vse spise kakega pisatelja ali samo važnejše; dočim je namreč po nekod omenil najneznatnejši članek, je pri drugih izpustil važne spise. Jesenko je n. pr. napisal knjižico »Časnikarstvo in naši časniki«. Pri dr. Murku, Oblaku i. dr. je izpuščena cela vrsta spisov; sploh bi se bilo lahko omenilo, da se je Murko obrnil docela k literarni zgodovini. Mnogokrat mi ni jasno, zakaj je Glaser kakega znanstvenika uvrstil v to ali ono skupino; zakaj je n. pr. M. Pleteršnik (str. 186.) prišel med šolnike? Ali zato, ker je profesor? Kunčič in Lajh ne spadata med jezikoslovce, Lekše ne med literarne zgodovinarje; Jos. Marn pa, ki je v svojem »Jeziki« od l. 1870. do 1892. (ne 93.!) zbral bogat vir za slov. lit. zgodovino, iz katerega je v obili meri črpal tudi Glaser sam, tiči v prejšnji dobi (III. str. 176.). In tako je zmedeno še mnogo in mnogočesa.

V »Potopisju« se je dr. Glaser tuptam malko uredil. O Aškercu n. pr. piše, da si je razširjal duševno obzorje v Carigradu ter tam dobil mnogo snovi za svojega »Pavliho na Jutrovem«. Tukaj Glaserju ni vsega verjeti. Aškerc je pač napisal par lepih popotnih pesmi in pa vrsto feljtonov »Izlet v Carigrad«, katere je dal tudi ponatisniti, a da bi bil za svojega »Pavliho«, katerega je spisal nekaj let po tem potovanju, dobil tam snovi, o tem dvomim. Saj biča Aškerc naše in občečloveške slabosti, samo obleko je dal Pavlihi orijentalno. O Celestinovi zgodovini ruske književnosti trdi dr. Glaser, da jo je odklonila tako hrvaška kakor slovenska »Matica«, ker je — »preučena«. Ta dva zavoda bi pač lahko protestirala zoper tako poniževanje, zakaj vzrok odklonitve je moral biti vsekakor drug; morda je bila presuhoparna?

Samo še par popravkov. Murko je rojen na Drsteli, ne Dosteli! Brošurico o Miklošiču je spisal 1883. leta, ne 1889.! Pagliaruzzi (str. 208.) je bil Jožef, ne Anton! Prvi pisatelj v oddelku »Slovstveni zgodovinarji« se je pisal Valenčak, ne Valenjak! Kaj pomenja opomba z zvezdico na str. 202.? Dr. Simonič ni v dvorni, temveč v vseučiliški knjižnici! Scheinigg se piše z dvema g (str. 215.) i. t. d.

Da ima letošnji del vsaj nekaj zanimivega, to je deloma zasluga Benkovičeva. Njegova zasluga bi bila še večja, ako bi bil, spisujoč te odstavke, pomislil, da je literaren historik, a ne — duhovnik. Zakaj njegov del je dobil preveč strankarsko in tendenciozno lice. Tako zgodovino bi pričakovali od — »Leonove družbe«, a ne od »Matice«! Kar je napisal Benkovič o Mahničju, to je pravcata apologija, kakršne Mahnič-literat z ozirom na celotno slovensko slovstvo ne zasluži, čeprav je postal pozneje — škof! Mahničjevo literarno delovanje je bilo, kolikor se je dotikalo slovenske beletristike, vprav herostratsko. Benkovič sam priznava, da je izvajal Mahnič iz pesmi take ideje in sklepe, kakršnih pesnik ni mogel namenoma učiti. Mahnič je bil torej črnogledec, ki je videl povsod strahove. V svojem fanatizmu bi bil najrajši uničil vso našo literaturo¹⁾ in izbil pero nadarjenemu pesniku Gregorčičju, ne da bi

¹⁾ In kaj je dosegel dr. Mahnič s svojim smešno-nostranskim literarnim kritikunstvom? Absolutno ničesar! Zakaj vsi tisti pisatelji in pesniki, ki jih je bil »anathematizoval« v svojem »R. K.«, so izdali svoje zbrane spise, ne da bi bili poprej prosili dovoljenja pri domišljavem »katoliškem« kritiku.

se bil ognil najostudnejših sredstev. Gotovo ni nikdar niti sanjal, da dobi zato v slov. lit. zgodovini tako apoteozo. Nočem sicer trditi, da Mahnič ni delal z najboljšim namenom, a to samo dokazuje, da je bil fanatik skrajne mere. Celo duhovniki so ga obsojali, in treba je bilo povsem nove generacije, katero je že v semenišču napojil z vsem svojim fanatizmom, dočim starejša generacija morda še danes ne odobrava njegovega delovanja, in zato je povsem opravičeno očitjanje, da je Mahnič mnogo mnogo kriv našega narodnega prepira. Benkovič pripisuje tudi Mahniču preveč pomena glede slovenskega kulturnega delovanja. Mahnič je pač sestavil »sistem političnemu delovanju po pristnih krščanskih načelih, ki bo služil poslej katoliškim Slovencem kot temelj njih versko-narodnemu stremljenju«, za — duhovnike in njihovo stranko, a za posvetno inteligenco ne bode njegov sistem nikdar merodajen! Da se »Mahničevo pero ni nikdar ponižalo do strasti osebne mržnje,« ni resnica. Ali se Benkovič še spominja, kako je pisal Mahnič o tržaški Márici, smešče jo »Marijca«, »Maričica« i. t. d.? Kako impertinentno in s kakim infernalnim sovraštvom je pisal o Gregorčiču in o Aškercu! Taka pisava ni bila dostojna katoliškega duhovnika. Res je, Mahnič je bil tako marljiv, tako vztrajen in tako neustrašen kakor malokdo, a med prve slovenske pisatelje vobče ga vendar ni šteti!

Zakaj se je Benkovič tako izogibal posvetnih modroslovcev? Vsaj v pregledu bi bil lahko omenil modroslovne spise pokojnega dr. Pajka in Ivana Bernika, ki je v tretjem letniku »Vesne« priobčil obširen in temeljit spis »Nekaj o lepem«, en spis pa je bil v lanskem »Letopisu«.

Benkovičev pregled bogoslovskega slovstva priča, da se je pri nas pač mnogo produciralo, da pa je vse brez prave vrednosti. Večinoma so le prevodi ali kompilacije; izvirnega pa je bore malo, in med pisatelji je le malo častnih izjem. Čemu je Jegličev citat na strani 255.? Nekaj podatkov o drju. Lampetu, ki so že na strani 235., se ponavlja na strani 255.! Frauheim (str. 268.) je slovenski Fram! Slovenska literatura o cerkveni umetnosti, zlasti o stavbarstvu je tako borna, da skoro ne zasluži svojega oddelka, pač pa je glede glasbe umestna opazka »o radikalizmu, ki hoče vse zatreti in zavreči v cerkvi, kar kaže količkaj narodnega duha.« (str. 286.). Pregledna pa je Benkovičeva »Bibliografija«.

Benkovič je preveč malenkosten: vsak duhovnik, ki si je napisal par pridrig ter jih potem poslal kakemu cerkvenemu listu, ki menda ni bil posebno izbirčen, pač še ne sodi v slovensko literarno zgodovino. In ako ga je že hotel imenovati, zadoščalo bi samo ime in morda v oklepaju naslovi spisov; povsem nepotrebno pa je, da taki pisatelji, ko jih je omenil že v pregledu, dobe še svoj odstavek. Sploh pa bi se dalo razpravljati o vprašanju, ali sodi vse, kar je napisal Benkovič, v Glaserjevo knjigo. Jaz bi želel, da bi Benkovič še obširneje napisal vse to in da bi tako knjigo izdala »Leonova družba« . . .

Dr. Fr. Vidic.

K »Slovenski bibliografiji«. (Zbornik »Slovenske Matice«.)

Stalno objavlja »Slovenska Matica« slovensko bibliografijo, ki so jo pri našli dosedanji »Letopisi« — tuintam s presledki — skoraj odkar obstoji zavod. Prvo bibliografijo je sestavil dr. Costa l. 1869. za l. 1868. in 1869. — Zanimivo bi bilo pregledovati dosedanje seznamke, ki bi — sami ob sebi mrtvi in suhoparni — oživeli in nam, dasi so prvi manj popolni, glasno pričali o razvoju slovenske književnosti, o slovenskih težnjah, tudi — prepirih,

To bodi pripomnjeno zaradi tega, ker vprav bibliografije pretežna večina »Matičinih« članov niti ne razreže. Tudi v ocenah se kratko odslavlja s stavki kakor: »Letopis zaključuje običajna bibliografija«. — Oboje samo ob sebi nič ne de; ali bati se je, da tako nastane mnenje, ta bibliografija je le nepotreben nameček.

Ko bi pa kdo govoril s prof. Peruškom, ki sestavlja od l. 1894. to bibliografijo, zvedel bi, da zahteva sestavljanje takih spisov prvič poleg posebne natančnosti in velikega truda tudi ne malo duševnega dela; kdor je kdaj le količkaj okusil sam tak posel, ta ve, da oni abecedno urejeni naslovi niso sad le mehaničnega dela, ta tudi ceni požrtvovalnost sedanjega sestavljatelja, ki bi lahko z manjšim naporom spisal kak hvaležnejši znanstveni članek. — In drugič: za pregled zgodovine slovenske knjige, da ne govorim o knjigotrstvu, je ta bibliografija dober pripomoček; tudi slovstveni zgodovinar si lahko tu dobi hitro kak potreben podatek, za katerim je sicer treba dolgo brskati.

* * *

Bibliografija pa ne doseže svojega namena, ako ne zadosti glavni zahtevi, da bodi kolikor mogoče pregledna in praktično urejena. — Ali ustreza naša bibliografija, kakršna je, tej zahtevi? Res, v precejšnji meri; ali ustrezala bi še bolj, ko bi sprejela neka načela, ki veljajo za take kataloge, in se zasnovala primeroma tako-le: Za temelj naj bi se ne jemala dosedanja razdelitev po strokah, po vsebini; zato ne, ker se mnogi spis da težko uvrstiti pod kako splošno stroko, ne da bi se vzbudila prepornost. Jasnost se doseže pri tej razdelitvi le tako, da se spisi preporne vsebine uvrščajo pod več strok, ali pa, da se ustanavljajo nove stroke. — Prvo provzročuje nered, drugo razdira preveč enotnost. — Zato proč z ono razdelitvijo po strokah. Za podlago naj se vzame edino abecedni red besed-značnic (Schlagwort). Abeceda je objektivna in zanesljiva. Le glede značnic se je treba držati kakega principa. Naša bibliografija naj se poprime novejšega, katerega poglobitve zahteve so: 1) značnica ni vselej prva beseda v naslovu dotičnega spisa, pač pa stoji na prvem mestu v seznamku, vse drugo za njo; 2) ako je imenovan avtor (ki mora biti res avtor, ne samo zbiratelj ali urednik), bodi njega rodbinsko ime značnica. N. pr. Žirovnik Jože,¹⁾ Cerknjsko jezero i. t. d., Murko Matija, Jan Kollar i. t. d. 3) Pri spisih raznih (ali brez) avtorjev se jemlje za značnico prvi samostalni v naslovu (le predlogi se potegnejo k samost.); torej ne »Slovenski Narod«, ampak »Narod Slovenski«. Saj se celo v navadnem govoru ravnamo po zadnjem pravilu, govoreč: čitam »Narod«, naročen sem na »Zvon«, to stoji v »Tovarišu«.

Doslej so se stavili v bibliografiji naslovi neizpremenjeni po abecednem redu prve besede. — Na prvi pogled je to boljše in preprostejše, ker ni treba vedeti nikakega pravila za urejevanje. Ali slaba stran je, da je pri tem treba vedeti naslov natančno v prvotnem vzporedju besed. Natančen naslov se pa hitro pozabi; ako je dolg, ga sploh večasi nikdar ne znamo natančno. Kje naj ga iščem, če mi je prva beseda izginila iz spomina, ali če vem sicer vse besede, le tega ne, katera je prva.

Zato se priporočuje zgoraj omenjeni način; samostalniki mi ostanejo lažje v spominu — ako mi je sploh kaj ostalo — in gotovo izmed vseh najprej prvi,

¹⁾ Značaj, častni naslovi i. t. d. se običajno izpuščajo.

ki je mnogokrat edini. — Pri avtorjih si tudi zapomnjujemo le rodbinska imena. — Tako bi se uredile knjige vseh vrst edino po abecedi. Pod dotično značnico najdem brez obotavljanja, česar iščem. — Tako dobijo tudi posamezni spisi raznih zbornikov svoja posebno odkazana mesta v abecednem redu.

Poleg vsega tega se da ustreči i onim, ki želijo razdelitve po strokah: po popolnem abecednem seznamu sledijo prav lahko vsi spisi še enkrat uvrščeni po strokah, samo da se zdaj navajajo le naslovi, po potrebi okrajšani, ali samo značnice. Ta seznamek, ki bi zavzemal malo prostora, bi bil zelo pregleden.

S tem bi se ustreglo vsestranskim zahtevam.

* * *

Prepričan sem, da bi taka ureditev prinašala marsikako korist. Dobili bi nekako sredotočje, kamor bi se stekalo naše slovstvo, kamor bi lahko hodili iskat gradiva oni, ki nimajo časa prebrskavati mnogoštevilnih letnikov raznih publikacij, in ne spomina, da bi si zapomnili vse, kar so čitali.

Eno samo bibliografijo imamo; ta bodi popolna.

Seveda je treba sestavljalcu precej zatajevanja in — recimo — idealizma, da izvršuje svoje zamudno in umorno delo, ne da bi smel pričakovati za to od širšega občinstva kaj hvale ali priznanja.

Dr. Jos. Tomišek.

Milivoj Šrepel: *Preporod v Italiji u XV. i XVI. stoljeću.* Zagreb. Naklada »Matica hrvatska«. 1899. 8°. 287 str.

»Matica hrvatska« ima nekoliko sotrudnikov, ki jo zalagajo s čudovito plodnostjo. Prvo mesto med njimi pa zavzema brez ugovora g. Milivoj Šrepel. Letos je izdala »Matica hrvatska« kar tri dela njegova; razen imenovanega »Preporoda« tudi še »Uputu v klasičnu filologiju« in »Puškinova izbrana dela v hrvatski knjigi«. Ako človek pomisli, da ima pisatelj teh knjig obilo poklicnega posla, da polni tudi predale različnih akademijskih in drugih periodičnih izdanj, potem se mora človek v resnici čuditi mravljinški marljivosti njegovi. Ena stvar nam pač razjasni ta čudež. Dela njegova, katera izdaja, ali vsaj ona, katera je letos izdala »Matica hrvatska«, niso plod globokih študij in lastnega naporenega iziskavanja, nego plod načitanosti. Čim prebere pisatelj kako interesantno knjigo, že tudi napiše pod svežim vtiskom originala nekaj izvleček za hrvaško občinstvo. Tako je tudi gori navedena knjiga v prvem delu okrajšan prevod imenitne Burckhardtove knjige »Die Cultur der Renaissance in Italien«. Temu izvlečku je pridejal v posebnem delu še nekoliko iz italijanskih književnih zgodovin in drugih (na strani XIV.) navedenih knjig. Ta postanek knjige se vidi jasno iz sloga knjige same. Kdor n. pr. prebere na 55. strani v drugem odstavku rečenice »Osobito je sjetan opis staroga Tibura u Pija II. Nastaje običaj, da se rodjenje Isusovo prikazuje u što sjajnijim ruševinama palače. I u vrtove među ljudi umjetne ruševine«, se brzo osvedoči, da so te rečenice brez vsake notranje zveze, kar se da le tako tolmačiti, da so iz obširnega spisa vzete, a pri tem izostavljene vse one besede, ki spajajo v teh rečenicah izražene misli. Primeri tudi še zadnji odstavek na 60. str. in dalje na 61. str., in karakteristiko Alfonsa Aragonca na str. 72. in 73. — Hitrost prevoda izdajajo pogreške, kakor na str. 42. »Fabliaux i Farcen«. Poslednja beseda je nemški plural od francoske besede »farce«, ki je zašel v hrv. prevod radi naglice. Tako je netočen prevod iz nemščine: »mramor se je upotrebljavao kao žeženo vapno« (der Marmor wurde zu ge-

brantem Kalke verwendet): nam. »iz marmorja so delali žgano vapno« itd. Str. 96.: »u stila antologije, Ovidijeve, Katulovu i Vergiljevih ekloga« (im Stile der Anthologie, Ovids, Catulls und der Vergilischen Eklogen). Isto tako ovajajo razni anakoluti, da je knjiga sestavljena na brzo roko.

To so malenkosti, katere sem navel samo zato, da pokažem, kako je knjiga postala. Vsebinska knjige same je izborna, kar jamčijo originali, iz katerih je sestavljena. Vendar pričakuje človek več, nego mu knjiga nudi. Po naslovu knjige bi človek pričakoval razen običnega dela, ki zavzema prvih pet poglavij in književne zgodovine preporodne dobe, tudi še kaj obširnejšega iz zgodovine preporodne umetnosti v Italiji. Ali tega predmeta se dotika knjiga samo na neklih mestih čisto površno. Glavni del knjige obsega zgodovina literarna, ki pa je posebno za širje kroge malo zanimiva. Gotovo bodo štali ta del knjige samo ljudje, ki so klasično izobraženi. Zato se nam zdi čisto nepotrebno, da so tolmačeni izrazi, kakor »arhitekt, kolektivno, mikrokozem« itd. itd., in vendar ne boče noben človek razumel, kaj pomenja »mali svet«, ako mu ni znan pojem »mikrokozem«, niti kaj je »pojedinački smjer«, ako ne ve, kaj je »individualizem«. Vsekakor so »obrazovanemu človeku latinska imena umevnejša, nego navadnemu slistru hrvaški izrazi. Nasproti niso tolmačeni izrazi: »Averroisti« (str. 124.), »abrevijator« papin (str. 192.), »optimizem« (str. 272.) itd., in včasih se nahajajo v oklepajih imena, ki so vrlo potrebna razlage za človeka, ki ni več poznavelec italijanskih mestnosti, n. pr. »učilište Augustinevaca (S. Spirito)« in »u Kamaldulenza (Angeli)«, kakor da bi vsak opasčar vedel, da sta »S. Spirito« in »Angeli« imenitna samostana v Firenci. Zakaj niso imena »Lil. Greg. Gyraldo« (y ?) in »G. G. Trissino« popolnoma izpisana?

Tudi poslednje poglavje, o »starinskem humanitetu«, je izvleček iz Želinskega knjige »Cicero im Wandel der Jahrhunderte«, ali ker je bil premišav za posebno knjigo, je našel mesta kot nameček v tej knjigi, čeprav na neprimernem mestu, ker bi sodil preje na začetek knjige nego na konec.

Čemu piše avtor »Očistilščec« m. »Čistilščec«, si ne vem razložiti.

Sicer pa najde pouke v tej knjigi izobraženi čitatelj, ki nima prilike prečitati raznih originalov.

R. P.

Janko Žirovnik. Narodne pesmi z rapevi. Dobro znane Žirovnikove harmonizacije narodnih pesmi, ki jih je bila prvotno izdala »Glasbena Matica«, izšle so sedaj v novi pomnoženi izdaji v založbi Otona Fischerja v Ljubljani. Petdeset lepih narodnih je zbranih v drobnem, za žep namenjenem, zelo lično tiskanem zvezku, vezanem v platno. Cena 1 K 20 h. Žirovnikove harmonizacije so enostavne, preproste, ne izgubi se v njih značaj slovenske narodne, ker ni v njih nič tujega. Te harmonizacije se naslanjajo na preprosti način ljudskega zbrovega petja, podajajo pristno fantovsko petje. Najdemo pa v Žirovnikovi knjižici lepo izbrano narodnih, ki so najbolj razširjene med ljudstvom, ustrezala bo zato nova njih izdaja vsekakor občemu okusu.

--02--

Slovanské hymny. V založbi Šimačka v Pragi je izšla že v 12 tisočih zbirka himen desetih slovanskih rodov: ruska »Bože carja hrani«, maloruska »Šče ne vmerla Ukrajina«, polske »Bože coš Polskę«, »Z dymem pożarów« in »Jeszcze Polska nie zginęła«, češka »Kde domov můj«, slovenska »Naprej, zastava Slave«, slovaška »Hej, Slováci«, hrvaška »Ljepa naša domovina«, srbska in črnogorska »Onamo, onamo! za brda ona«, bolgarska »Šumi Marica«, lužicko-srbske »Hišče Serbstwo njezhubjene«, »Rjana Lužica« in »Naše Serbstwo z procha stawa«. Napevi so le enoglasni, besedila so vsa v prvotnem narečju s paralelnim češkim prevodom.

Zbirka ta — cena ji je le 20 vin. — ima namen, širiti kar največ znanje vseh slovanskih takozvanih himen med ljudstvom. —oc—

Upodablajoča umetnost.

Repičev Prešeren. V oknu Schwentnerjeve knjigarne je bil razstavljen minolega meseca doprsni kip pesnika Prešerna iz mavca. Kip, ki je last »Matiče Slovenske«, je ulit v naravni velikosti po osnutku, ki ga je naredil naš akad. kipar Jos. Repič. Prešeren je upodobljen popolnoma realistično — morebiti preveč realistično — brez najmanjše idealizacije.

Ob tej priliki se nam vsiljuje misel, da bo vendar enkrat potreba ustanoviti in določiti neko »pravo« podobo Prešernovo. Zakaj, to vendar ne gre, da bi nam vsak kipar in vsak slikar ali risar upodabljal drugačnega Prešerna, in da bi imeli potemtakem toliko Prešernov, kolikor je kiparjev in slikarjev. Najnaravnije utegne biti, če se ravnaajo naši umetniki po najstarejši oljnati ipodobu Prešernovi, ki jo je bil naslikal Kurz von Goldenstein.

Dve novi sliki **Jamovi.** Preteklega meseca je bil razstavil naš slikar g. M. Jama, v oknu Kleinove prodajalnice dve svoji najnovejši sliki. Ena je predstavljala v molitev vtopljene kmete na polju v večerni svetlobi. Druga pa so bile žanjice pri delu. Pozno poletje . . . solnčna luč . . . V teh dveh slikah je izrazil Jama toliko individualnega temperamenta in toliko poezije, kolikor je le tistemu mogoče, kdor opazuje naravo ne samo z očmi, ampak z vso dušo in ljubeznijo . . . Tudi v tehničnem oziru pričata sliki, kako hitro Jama napreduje; zato pričakujemo od njega še veliko dovršenih reči, ki bodo ne samo njemu, ampak vsemu narodu našemu na čast.

Rihard Jakopič.

Med revijami.

»Naša Doba« je ena najuglednejših čeških revij. Ureja jo že VII. leto po vsej Evropi znani češki filozof, dr. Masaryk, vseučiliški profesor v Pragi. »Naše Doba« se peča po programu z znanostjo, umetnostjo in socialnim življenjem ter je objavila dosedaj iz teh strok že celo vrsto temeljitih člankov, študij in essayjev, ki so jih spisali najuglednejši učenjaki in publicisti češki. Ta mesečnik ima svojo politično, narodnogospodarsko, finančno,

socialno in šolsko rubriko. V teh rubrikah se razpravljajo sama aktualna vprašanja, ki se tičejo Čehov samih, drugih Slovanov naše države ali inozemstva. V oddelku: »Uvaha y kritiky« poroča list o najnovjših knjigah iz vseh evropskih literatur. Rubrika »Zpravy« (poročila) pa prinaša notice kakor naš letošnji »listek«. Najvažnejši pa so v »Naši Dobi« uvodni članki. Skoz ves letošnji tečaj se vleče dosedaj že razprava o Mickiewicz u. Zanimiv je bil članek »Moderni filozof«, ki govori o angleškem pisatelju Emersonu in njegovih znamenitih essayih. O sedaj aktualnem kitajskem vprašanju piše v 3. zvezku Přemysl Hajek. V judovskem ritualnem praznovanju pa razpravlja menda urednik sam. Letošnjim zvezkom prilaga uredništvo tudi temeljito pisano zgodovino francoske književnosti, tako da bodo imeli naročniki na koncu leta lepo knjigo o francoski literaturi.

Omeniti moramo tudi, da je založnik »Naše Dobe«, Jan Laichter izdal že lepo vrsto modernih, aktualnih poučnih knjig iz raznih panog človeškega znanja. Take knjige so: Janetova »Zgodovina politične znanosti«, Masarykov »Havlíček«, Tylorov »Uvod v študij človeka in civilizacije«, Bücherjev »Začetek narodnega gospodarstva«, Quickov »Pedagoški reformatorji«, Keimov »Rim in krščanstvo«, Masarykovo »Socialno vprašanje«, Humov »Raziskavanje o temeljih npravnosti in o razumu človečjem«, Falkenbergova »Zgodovina novovečne filozofije« ter Giddingsova »Načela sociologije«. Tako znamenita dela je mogla na svetlo spraviti samo češka marljivost in jeklena volja. Tako skrbe Čehi za razširjanje duševnega obzorja sredi svojega naroda — in mi Slovenci? —

Mrtvi filologiji bomo morali dati slovo pa se začetni pečati z živimi znanostmi (z zgodovino, bio- in sociologijo!) Našemu narodu morejo koristiti le take knjige in taki spisi, ki mu razširjajo duševno obzorje in ga učé samostojno in svobodno misliti! Tudi mi se moramo pečati s kulturnimi vprašanji, ki pretresajo in zanimajo ves svet.

Slovanský přehled, ročník II. číslo 9. Najvažnejši je v tej številki članek urednika Adolfa Černega »K otázce shody rusko-polské« (K vprašanju sprave rusko-poljske). V njem se zrcalijo Slovanskega pregleda plemeniti nazori o npravnosti, o celem slovanstvu in človeštvu; to je stališče čiste človeške pravičnosti, ki ga je zavzel znameniti ruski pravnik, učenjak Boris Čičerin v svoji brošuri »Poljskij i jevrejskij voprosy.« Domoljubje je dvojno — piše Čičerin. — Eno se trudi, dvigniti družbo na višjo stopnjo umstvenega in npravnega razvoja, kakršna je sploh dosegljiva sočasnemu človeštvu . . . Drugo domoljubje pa je vse prevzeto od uklonljivosti napram vnani sili; vse njegove težnje meri na pokoritev cele okolice, na zatiranje vsega samostalnega gibanja in hoče položiti na vse enak jarem, ki se zdi izraz narodnega duha.« V zmislu prvega, pravega rodoljubja kliče plemeniti Rus svojim rojakom: »Bratom Poljakom, ki so padli pod našimi udarci, dajmo roko ne s pokorjavanjem, ampak z ljubeznijo. Potem med našimi zapadnimi soplemeniki in nami ne bo več stalo poljsko vprašanje kakor grozen zid. Za nas ne tiči vprašanje v tem, kaj imamo od drugih zahtevati, marveč v tem, kar smo dolžni zanje storiti.« Radosten sprejema te misli ruskega pravnikarja urednik Černý za svoje ter pozdravlja njih najvažnejše glasnike ruske zadnjega desetletja: Solovjeva, apostolskega Tolstega in Čičerina.

Fr. J.

Petstoletnica krakovskega (jagjellonskega) vseučilišča. Dne 7. junija je bil v ponosnem Krakovu velik kulturni in naroden praznik. Alma mater Jagellonica je praznovala petstoletni jubilej svojega obstanka. Najodličnejši možje poljskega naroda, učenjaki, umetniki, plemiči in duhovščina ter rodoljubi vseh stanov, pa tudi mnogoštevilni zastopniki skoro vseh znamenitejših univerz evropskih so se zbrali v starodavnem mestu ob široki Visli, da proslave znameniti zgodovinski dan, ko je bil leta 1400. kralj Vladislav Jagjello ustanovil vseučilišče. Prvzaprav je bila v Krakovu že poprej nekaka visoka šola. Že leta 1364. je bil kralj Kazimir Veliki iz rodu Piastov ustanovil v Krakovu takozvani collegium majus, ki pa še ni imel vseh tistih pravic, kakršne imajo prava vseučilišča. Ta kolegij je razširil v univerzo in mu pridobil vseh potrebnih pravic Jagjelovec Vladislav. Poklical je v Krakov znanih učenjakov, profesorjev, med temi tudi nekaj Čehov in pospeševal razvoj te visoke šole. Velika podpornica in dobrotnica krakovskega vseučilišča je bila tudi Vladislavova žena in kraljica, sv. Jadviga.

Krakovsko vseučilišče ima sijajno zgodovino za seboj. Vzgojilo je poljskemu narodu nebroj učenjakov in umetnikov. Sam Nikolaj Kopernik je bil učenec tega vseučilišča. Ker so bila vseučilišča evropska še vsekdar v vedni duševni zvezi med seboj, je naravno, da sta vplivala struja časova in duh stoletij tudi na usodo jagjellonskega vseučilišča. Ko je cvetel v Italiji humanizem in je prepored starogrškega duha (renesansa) oplojal duhove in ogreval človeška srca, cvetla je tudi krakovska univerza. Ko je pa napačil za lepim dnevom mrak protireformacije, je smrtna sapa reakcije slabo vplivala tudi na visoko šolo krakovsko. No, v najnovejšem času, ko so si Poljaki znali izkoristiti svoj položaj v Avstriji, napačila je spet lepa doba za univerzo krakovsko . . .

Praznik krakovske univerze je pravi kulturno-narodni praznik. Poljaki nimajo več ne svojih Piastov ne Jagjelloncev, nimajo več svojega narodnega kraljestva. Mene, tekcl, fares! Usoda jih je razdelila med tri sosedne države. Nemci jih zatirajo in jim ne privoščijo niti ljudskih šol; v Rusiji nimajo svojih poljskih učilišč. In vendar se narodni duh poljski še ni vdal, marveč živi krepko. V Avstriji imajo vrhu množine srednjih šol Poljaki dve svoji univerzi — v Lvovu in v Krakovu. Srečni Poljaki! —

In kadarkoli praznuje kateri izmed naših bratovskih narodov kak narodno-kulturni praznik, kadarkoli se v duhu udeležujemo kakega takega slavja, spominjamo se nehote — sebe in svojega uboštva.

Rusi, Čehi, Poljaki, Srbohrvati in tudi Bolgarji imajo svoje srednje šole in svoja vseučilišča, koder se jim v maternem jeziku razlagajo znanosti in umetnosti.

In mi Slovenci? Žalostna nam majka! . . .

A. A.

Sarajevsko pevsko društvo »Trebevič« je praznovalo o binškoletnih desetletnico svojega obstanka. Ta sama na sebi krajevna zadeva pa se je bila razvila v prekrasno splošno jugoslovansko slavnost, pri kateri so bili bratovski združeni

vsi južni Slovani. Izvršujoči udje pevskega društva »Trebevič« so vsi v Sarajevu živeči Slovani brez razlike vere in konfesije, pa zato je bilo zanimivo, da so se slavnosti udeležili seveda tudi Srbohrvati Mohamedove vere. Tako je prav! »Brat je mio, koje vjere bio, kada bratski čini i postupa«. S kulturno-političnega stališča se nam dozdeva, da je bila ta slavnost epohalnega pomena za daljnji razvoj jugoslovanske misli. Društvo, ki od kraja ni imelo posebnega plemenskega pridevka, imenuje se sedaj hrvatsko pevsko društvo Trebevič. Škoda je le, da smo bili baš mi Slovenci poslani na to slavnost najmanj zastopnikov.

Mehmed Marko.

Antonio Fogazzaro, čigar povest »Srebrni križec«¹⁾ prinašamo danes v prevodu, se je porodil leta 1842. v Vicenci, kjer tudi zdaj biva. Leta 1861. je bil promoviran za doktorja prava na univerzi v Turinu.

Deb gubernatis v »Dictionnaire international des écrivains du jour« se izraža o njegovih delih tako-le: »— — — toutes ses publications en vers et en prose ont été remarquées par la puissance du sentiment de la nature et de la vie et par l'élegance et l'originalité de la forme.« Vsa njegova dela toliko v verzih kolikor v prozi se odlikujejo po sili čuvstev za naravo in življenje ter po eleganci in originalnosti v obliki.

Njegova najbolj znamenita dela so:

»Miranda«, novela v verzih, 11. izdaja; »Valsolda«, poezije, 4. izdaja; »Profumo«, poezije; »Malombra«, roman, 17. izdaja; »Daniele Cortis«, roman, 19. izdaja; »Il fiasco del maestro Chiecco«, »Fedele ed altri racconti«, 6. izdaja; »Il mistero del poeta«, roman, 20. izdaja; »Piccolo mondo antico«, roman, 31. izdaja i. t. d.

»Miranda« in vsi njegovi romani so pravi biseri v italijanski literaturi, o čemer nam najbolje priča število natiskov.

Fogazzaro se je poskušal tudi na znanstvenem polju, toda ne s tolikim uspehom; on ostane pač vse svoje dni umetnik. Vendar vzbuja veliko pozornost in zanimanje s svojimi konferencami po italijanskih in po francoskih mestih, kjer si je lani in to v Parizu nabral mnogo lovorjevih vencev.

Márica Bartol.

»Hanka fecit«. Boj za pristnost in nepristnost Kraljedvorskega in Zelenogorskega rokopisa je končno definitivno odločen. Češki »realisti«, na čelu jim vseučiliška profesorja Masaryk in Gebauer, so ju znanstveno uničili, sedaj jima je pa prof. Dolanský še v formalnem oziru zadal smrten udarec. Posrečilo se mu je namreč uganiti pomen nekkih čačk v Zelenogorskem rokopisu, s katerimi niso vedeli kam niti zagovorniki njegove pristnosti niti njegovi nasprotniki. In kaj je čital profesor Dolanský? »Hanka fecit«. Hanka, »najditelj« teh dveh in raznih drugih rokopisov, se je na zagoneten način podpisal na svoje delo, kakor delajo to drugi veliki mojstri. No, pa saj mojster v ponarejanju je Hanka bil. Prepariral je pergament in barve tako izvrstno, da niti sloveči kemiki, profesorji na vseučiliščih, niso mogli dognati, je li rokopis falzifikovan početkom tega veka, ali je morebiti v resnici star že več stoletij. No, sedaj je usoda Zelenogorskega in s tem seveda tudi Kraljedvorskega rokopisa zapečaten, narod češki je za eno iluzijo ubožnejši, a zato za eno priboritev na polju vede in re-

¹⁾ Eno povest Fogazzarovo objavimo prihodnjč.

Uredništvo.

snice bogatejši. Češkim realinom pa je dano s tem sijajno zadoščenje za njihovo resnicoljubnost in odločni, brezobzirni boj v smeri samokritike.

Pokopanima rokopisoma je pa mladi češki književnik Jiří Karásek v »Moderni Reviji« napisal to-le nagrobno:

»Hanka fecit«. Koliko častihlepnosti se krije v teh besedah! Kako nizkoten, malenkosten nivo! On je to bil, on, Váceslav¹⁾ Hanka, imetnik nekakega, ne vem že katerega ruskega reda, sloveči učenjak in patrijotični pesnik, on je to bil, ki se mu je tako imenitno posrečilo prevarati celo vrsto ljudi, in med njimi P. J. Šafaříka in Fr. Palackega, ki se v svojih »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache« tako važno in z vsem temeljito-znanstvenim aparatom pečata z falzifikatom njega, Váceslavá Hanka. A so še drugi rokopisi, s katerimi je ta izborni mož kar po vrsti prevaril učeni svet: evangelij sv. Janeza iz X. stoletja, ki ga je baje našel na platnicah knjige »Disciplina et doctrina gymnasii Gorlicensis«. — Pesem na Višehrad, spevana baje tam nekje v prvi polovici XIII. stoletja, in še mnogi drugi fabrikati . . .

In če vzamem v roke rokopis Kraljedvorski in rokopis Zelenogorski ter se vprašam: V resnici, je li mogoče, da so izšle te pesmi iz duševne delavnice Hankove? Je li možno, Hanka fecit?! Ne, ne! On jih je morebiti pisal, prepisal, najbrže preskrbel primeren pergament zanje in natri barve, ampak — zložil jih on ni nikdar! To je absolutno izključeno. Človek, ki je tako častihlepen, da se na svoj fabrikat podpiše, ta ne bi molčal, ko bi slišal toliko hvale o estetični lepoti svojih proizvodov, ko bi samega sebe, neznanega, slišal hvaliti kot znamenitega pesnika, slavnejšega od vseh pesnikov-vrstnikov, ki so tako prezirljivo gledali na milega Váceslava, pesnika nekaterih sladko-bridko nadahnjenih, vedno skrajno smešnih pesmic »v duhu prosto-narodnem«. Ta človek bi bil nastopil v pravi čas in bi rekel: Gospoda, jaz sem ta genij, kateremu v slavo vi pokladate toliko vencev. Hvala lepa za čast srečnega »najditelja« teh pesniških zakladov, ali meni je dražje sedaj, ko sem vas bil prevaril kot učenjak in poznavatelj staročeščine, če se mi poklonite tudi kot izvirnemu pesniku, ki vas vse daleko nadkriljuje. Vaša poezija, kar ste je dosedaj skup spravili, je osladna kot sladkor in sirup, ali je pa naivna, nerodna in robata, pravi neotesani panj v poetičnem gozdu. Niti gospod Puchmajer, češki Lafontaine, ki je svoje basni s trudom posnemal po nemških in francoskih pesmarjih, niti gospod Šafařík, ki se v svoji Muzi tatranski še tako bori s samim izrazom, niti gospod Jungmann, ki je dober prevajalec, kot izvorni pesmar pa je z veliko težavo spravil na dan (bogovi mu to odpustite) celo neki indijski metrum — nobeden teh mi ni enak. Človek, ki zna v dobi poetične kaše pripraviti tako zdravo pesniško hrano, tako nasitljivo umetniško jed, je genij, in ta genij sem jaz, jaz Váceslav Hanka, imetnik ruskega reda, sloveči učenjak in patrijotični pesmar! — In zato pravim: Hanka scripsit. Ali fecit?! Nikdar! Pesmi rokopisa Zelenogorskega so odločno plod vse koga drugega, samo ne Váceslava Hanka.

In tako imamo en star rokopis manj, zato pa imamo enega znamenitega pesnika iz začetka tega stoletja več. Imamo svojega Maphersona. Ne vemo nje-

¹⁾ Tako se je arhaistično podpisaval Hanka, mesto sedanjega Václava. Tako je zapisano njegovo ime tudi na krasnem nagrobnem spomeniku, ki mu ga je postavil hvaležni narod na Višehradskem pokopališču, kjer počivajo najslavnejši in najzaslužnejši Čehi!

govega imena, niti Linda¹⁾ to ni, ta konfuzni pagansko-romantično-fantastični mitolog; pa naj bo to, kdorkoli hoče, eno je trdno: bil je to dosedaj nedoseženi pesnik moštva in odločnosti, pravi revolucijski duh v svojem miliéju, ki je imel v »prsih trdno vero« in kateremu je Muza dala »krepost v vse ude«. Čitajte te krasne kontraste o Pragi speči v jutranji megli in o naglem bistrem napadu Jaromirovem, čitajte pobitje Sasov, kruto seč Jaroslavovo, čitajte Ctimira in Vlaslava, Zaboja in Slavoja, čitajte oni v kratkih, pa bridkih črtah izraženi pojav Libušinega soda (sodišča), ko na strastno invektivno Hrudoševo s takovo nobleso stila in poze odgovarja »knjeginja v beloleskli rizi (obleki)«, to so taki kontrasti v primeri z ono poezijo, ki so jo gojili v dobi »najdenja« rokopisov, to je tako redka umetniška ekonomija proti brbljivosti takratnih proizvodov, da moramo reči, pesnik obeh rokopisov ni bil samo znamenit, ampak tudi dovršeno samostojen, samonikel, izviren duh. Niti v onih tonih, ki so v rokopisu Kraljedvorskem relativno najbližje »poeziji« Hankovi, namreč v drobnih lirskih pesmih tega rokopisa, ni najmanjšega sledu rok Hankovih. Da, »pesem na Višehrad«, to je lahko zložil Hanka. Ta njen slavček, ki poje veselo ali pa žalostno, kakor ravno srce radost ali pa žal čuti — to je prav lahko fabrikat avtorja pesmi: »Morava, Morava, Moravička mila«. Toda »Kitica«, »Roža«, »Zapuščena« . . . ne, ne, za te pesmi je bil pesniški fond Hankov preplitev . . .

Ni dvoma, da sta rokopisa Kraljedvorski in Zelenogorski nastala v začetku tega stoletja. Zunanjo opravo jima je oskrbel, kakor vse kaže, Hanka-Gotovo je pa tudi to, da pesmi obeh rokopisov niso njegova duševna lastnina. Zložil jih je literat, ki se je znal izvrstno vživiti v ono staro dobo, a je bil hkratu tudi pesnik nenavadno energične vrste, krepak pesniški talent, kateremu gre eno iz prvih mest na poetičnem Parnasu XIX. stoletja. A pisal jih je človek, ki je dozdevni koristi naroda žrtvoval svojo osebno častihlepnost in ki si je, napisavši rokopis Kraljedvorski in Zelenogorski, naložil radovoljni silentium. Ne vem, čemu bi se bolj čudil, njegovi nadarjenosti ali pa sili narodne discipline, ki si je znala duha, umetniško tako samostojnega, tako robsko, tako brezpogojno in kruto podvreči.²⁾

Pa brez koristi za ves naš narodni razvoj, za našo književnost, brez vsakega pozitivnega uspeha oba rokopisa nista preživela svoje dobe. Pripomogla sta mnogo za povzdignjenje nivoja takratnega življenja, za okrepitev narodne samozavesti ter vplivala po svoji estetični ceni na fantazijo umetnikov. In s tem sta sijajno izpolnila svoje poslanstvo — in najsitudi sta falzifikata.

Prevedel J. Schweitzer.

¹⁾ Nekateri so trdili, da je pesmi rokopisa Kraljedvorskega in Zelenogorskega zložil pesnik Linda, Hanka pa da jih je preložil v svojo staročeščino in jih potem umetno napisal na star pergament. *Op. prel.*

²⁾ Pisatelj precenjuje poetično vrednost obeh rokopisov. Svet je tako občudoval in slavil te pesniške produkte, ker jih je smatral za narodno poezijo, in to še iz tako davnih dob. Zato pa ni meril s tako strogim pesniškim merilom. Zložil jih je prav lahko Linda. *Op. prel.*

